

מגילת קהלת מבוארת על פי 'תעלומות חכמה' לרבי יעקב מליסא

בדברים שקיומם הוא רק תחת השמש - בעולם הזה [כי לגבי העתיד לבוא כתוב (ישעיהו ס' י"ט) "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם"], ולכן אין ראוי לאדם שיעסוק אלא בתורה ויראת ה', שהם דברים המתקיימים לנצח. (ד) ומבאר מדוע אין יתרון לעמל שהאדם עמל בענייני העולם הזה, כמו חכמה ועשירות, כי הנה הַלֵּךְ וְדוֹר בָּא, ואחרי מותו לא ישאר לו מאומה מכל מה שעמל, ואפילו גופו יתפרק ויחזור ליסודותיו הראשונים, וְהָאָרֶץ - ורק יסוד העפר שבגוף האדם, לְעוֹלָם עַמְדָּת, אך שאר היסודות חוזרים לשורשם [כפי שיבאר בפסוקים הבאים], וכיון שאפילו גוף האדם אינו מתקיים, כל שכן שהדברים המקריים שקנה לעצמו, אין להם קיום נצחי, כששתמש בהם לצרכי העולם הזה. (ה) ומבאר עתה איך מחמת תנועת הכוכבים במסילותיהם מתערבים היסודות מעט מעט זה בזה [מלבד יסוד העפר], וחוזרים היסודות לשורשיהם הראשונים, ופותח ביסוד האש החוזר לשורשו, וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ, ועל ידי תנועה קבועה זו של גלגל השמש שהוא יסוד האש, מתנועע כל יסוד האש, וְאֵל מְקוֹמוֹ שׂוֹאֵף זֹרֵחַ הוּא שֵׁם, כלומר, כשם שהשמש חוזרת תמיד לזרוח במקומה הראשון, כך כל יסוד החום והאש המעורב בדברים אחרים, חוזר לשורשו. (ו) וכן יסוד הרוח חוזר לשורשו, כי גלגל השמש הוֹלֵךְ אֶל דְרוֹם, וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן, והוא מניע עמו את הרוח, עד אשר סוֹבֵב סָבֵב הוֹלֵךְ עִמּוֹ הָרוּחַ, וְעַל סְבִיבֹתָיו שֵׁב הָרוּחַ - על ידי זה שב גם יסוד הרוח אל מקומו. (ז) מבאר עתה גם את חזרת יסוד המים לשורשו, כי על ידי תנועת הגלגלים כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם, וְהַיָּם אֵינָנו מְלֵא, כי אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְכִים, שֵׁם הֵם שֹׁבִים לְלִקְתָּ, וחוזרים

בפתיחת המגילה מודיע מי הוא הכותב, ומה הם המעלות שהשיג, שמכוחם מלמד הוא דעת לאחרים. וכיון שיש שלש מעלות הכרחיות לאדם, חכמה, גבורה ועשירות, והם גם התנאי לנבואה, מבאר תחילה שהשיג את המעלות האלו, ומלמד שמעלות אלו הן טובות רק כאשר משתמש בהם האדם לשם שמים, ולא כששתמש בהם לדברי חול, וכמו שאמר הנביא (ירמיהו ט' כ"ב) "אֵל יִתְהַלֵּל חָכֵם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בְּגִבּוֹרָתוֹ אֵל יִתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרוֹ":

פרק א (א) דְבָרֵי קֵהֶלֶת, הוא שלמה המלך, שהיה חכם מכל האדם והקהיל וקיבץ את כל החכמות שבעולם, בְּן דָּוִד, שהיה גבור אמיתי הכובש את יצרו, והיה מפורסם בחסידותו ובמידותיו הטובות, מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם, והיה עשיר מופלג. (ב) ותחילה אומר באופן כללי שאין תועלת בשלשת הדברים הללו, כאשר אין משתמשים בהם לצורך התורה ועבודת ה', ואחר כך יבאר את ענינו של כל אחד מהם בפני עצמו. לגבי מעלת החכמה והגבורה, שהן מעלות עצמיות באדם, אומר, הַבֵּל הַבְּלִים - ההבלים שבחכמה, הם הבל, אָמַר קֵהֶלֶת, אך לא ניתן לומר שכל ענין החכמה היא הבל, כי כאשר משתמשים בהם לדברים נכונים, אפילו בדברי חול, יש בהם תועלת. ואומר שנית לגבי הגבורה, הַבֵּל הַבְּלִים, שגם בה יש דברים נצרכים, אך ההבלים שבה, הם הבל. אך לגבי מעלת העושר אומר, הַבֵּל הַבְּלִים, כי העשירות היא דבר חיצוני ואינה מעלה באדם עצמו, ואין זה אלא נסיון מה' לראות אם ינהג בממונו כראוי, ואם נהג כראוי עמד בנסיון, ואם לא נהג כראוי הרי נכשל בנסיון, ובכל מקרה אין זו מעלה אמיתית שניתן להשתבח בה. (ג) מֵה יִתְרוֹן יֵשׁ לְאָדָם, בְּכָל עֲמָלוֹ שִׁיעֲמַל,

ל' ט"ו) "רָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוֹת וְאֶת הַרְעָה", ו'הרעי' שנתן ה' לפני האדם הוא הדבר הזה, שנותן האדם את כל חכמתו לעסוק בהבלי העולם הזה. (יז) ומבאר מדוע זהו ענין רע, לעסוק בחכמה עבור צרכי העולם הזה, כי **רָאִיתִי אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ בַעֲלָם הַזֶּה**, והנה כולם **תַּחַת הַשָּׁמַשׁ** - תחת שליטת המזלות, כי גם אצל ישראל יש דברים התלויים במזל, והם חיי האדם, בניו, ופרנסתו, ואמנם חייב האדם לעשות השתדלות לפרנסתו כדי שיהיה למזל על מה לחול, אך לא יועיל כלום בכך שיטרח ויתן את חכמתו כדי להעשיר, כי אם מזלו הוא להעשיר, יתעשר אפילו בהשתדלות מועטת, ואם אין לו מזל להעשיר לא תועיל לו כל השתדלותו וכל חכמתו, וְהִנֵּה אִם יִטְרַח הָאָדָם וְלֹא יַעֲלֶה בִּידוֹ, הרי **הַכֹּל הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ**, שמייגע את עצמו בתחבולות חכמה כדי להעשיר, ולא יעלה הדבר בידו. (טו) **מַעֲוֹת** - מי שמזלו הטוב התעווות והתקלקל מחמת עבירה שעשה, **לֹא יוּכַל לְתַקֵּן** על ידי ריבוי השתדלות [אך יוכל לתקן ולהחזיר את מזלו הטוב על ידי תשובה ומעשים טובים], וְחֶסְרוֹן - אך מי שמתחילת בריאתו נולד במזל חסר ורע, **לֹא יוּכַל לְהַמְנוֹת** - לא יוכל להשלים את חסרונו על ידי מצוות ומעשים טובים [כי אין שכר מצוות ניתן בעולם הזה, אלא רק בעולם הבא], ואם כן הַטּוֹרַח בַּעֲסַק הַחֲכָמָה כְּדִי לְהַעֲשִׂיר, הוא דבר רע. (טז) ומוסיף לבאר מדוע גם העסק בחכמה כדי להשיג את שאר עניני החכמה, מלבד חכמת התורה, הוא הבל, **דְּבַרְתִּי אֲנִי עִם לְבִי יֹאמֵר, אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חֲכָמָה עַל כָּל אֲשֶׁר הִנֵּה לְפָנַי עַל יְרוּשָׁלַם, וְלִבִּי רָאָה הֲרֵבָה חֲכָמָה וְדַעַת**, 'חכמה' הם הכללים שקיבל מאחרים, ו'דעת' היינו שידוע להסביר כל דבר בטעמו [ועל ידי זה מגיע ליבינה', הוצאת ולימוד דבר מדבר]. (יז) והעיסוק בחכמות חיצוניות הוא הבל, גם כשעושה כן כדי להוכיח את טעותם של חכמות אלו, ומביא ראיה לכך מעצמו, וְאֲתָנָה לְבִי תַחֲלִילָה לְדַעַת חֲכָמָה - לדעת מה הם כללי החכמה האמיתיים, שיהיו מבוררים אצלי ולא אטעה אחרי דעות כוזבות, ואחר כך נתתי ליבי לדעות אחרות, וְדַעַת הוֹלֵלָת - לדעת את דרך ההוללות, שהיא ההנהגה ללא שכל כלל, וְשִׁכְלוֹת - ודרך הסיכולות, שהיא ההנהגה של מי שקנה שכל משובש ומוטעה, ורצה לברר את טעויותיהם של הדרכים

הם לשורשם הראשון, וכיון שאין קיום לשום דבר בעולם הזה, אין יתרון לאדם העוסק בדברים אלו. (ח) ואם ישאל האדם, אם כן **כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים**, ואין שום דבר שיש לו תכלית מושלמת, **לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר וְלֹא יִדְבַר**, כי עיקר השגת השלימות תהיה לעתיד לבוא, כי אז תתמלא כל הארץ דעה את ה', ויהיה לבני האדם עונג רוחני עד אשר **לֹא תִשָּׁבַע עֵינַי לְרֵאוֹת, וְלֹא תִמְלֵא אֲזֵן מִשְׁמַע**. (ט) ולא זו בלבד שההשגה תתחדש לעתיד לבוא, אלא גם הגוף והנפש יתחדשו באותו זמן, **מִה שֶׁהָיָה** - נפש האדם, שנאמר עליה לשון הויה (בראשית ב' ז') "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", **הוּא שֶׁיְהִיָּה** - היא תהיה לעתיד לבוא בשלימות הראויה, ותהא ראויה להיקרא בשם נפש הווה וקיימת, ו**מִה שֶׁנַּעֲשָׂה** - גוף האדם, שנאמר בו לשון עשייה (בראשית א' כ"ו) "נַעֲשֶׂה אָדָם", **הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה** - הוא יעשה לעתיד לבוא באופן השלם והראוי. וְאִין כָּל חֲדָשׁ רק בדברים הנמצאים **תַּחַת הַשָּׁמַשׁ**, בעולם הזה, אבל לעתיד לבוא יתחדשו בכל יום עונג והשגות רוחניות ללא סוף. (י) אף קודם שייגע זמן העולם הבא, **יֵשׁ דְּבַר שֶׁיֹּאמֵר רָאָה זֶה חֲדָשׁ**, כמו תחיית המתים, ושאר הנפלאות שיתחדשו בזמן הגאולה, אך באמת **הוּא כָּבֵד הִנֵּה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הִנֵּה מִלְּפָנָיו**, כי גם בגאולות הקודמות היו נסים ונפלאות, וגם אליהו הנביא החיה מתים. (יא) אמנם כשיארעו כל הניסים לעתיד לבוא, **אִין זְכָרוֹן לְרֵאשִׁינִים** - לא יזכרו את הניסים שהיו בגאולות הראשונות, וְגַם לְאַחֲרָיִים שֶׁיְהִיוּ סְמוּךְ לְגֵאוּלָה הַשְּׁלִימָה, אך לפניה, **לֹא יִהְיֶה לָהֶם זְכָרוֹן עִם הַנִּסִּים וְהַנְּפִלְאוֹת שֶׁיְהִיוּ לְאַחֲרָיָה**, אחרי הגאולה, כי כלפיהם לא יהיו כל הניסים הקודמים נחשבים למאומה. (יב) עתה הוא מבאר את ההבל שיש בחכמה, כאשר היא משמשת לעניני העולם הזה, ומביא ראיה מעצמו ואומר, **אֲנִי קִהַלְתִּי, הִיִּיתִי מְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם**, והיה ביכולתי לעשות ולבחון את כל הדברים. (יג) וְנִתַּתִּי אֶת לְבִי לְדְרוֹשׁ וְלְתוֹר בַּחֲכָמָה - להשתמש בחכמה כדי לדרוש ולתור על **כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם**, כפי שעשו הפילוסופים של אומות העולם, שנתנו כל חכמתם בענינים אלו, וכדרך רוב בני האדם, המשתמשים בחכמתם רק לעסקי העולם הזה והעשירות, וראיתי כי דבר זה **הוּא עֲנִין רַע** אשר **נִתַּן אֶלֵהֶם לְבִנֵי הָאָדָם לְעֵנוֹת בּוֹ**, וכמו שנאמר בתורה (דברים

עץ כל פרי. (ו) עשיתי לי ברכות מים, להשקות מהם יער צומח עצים שאינם נושאים פירות. (ז) קניתי עבדים ושפחות, ובני בית ה'ה לי, גם מקנה בקר וצאן הרבה ה'ה לי, יותר מכל שהיו לפני בירושלם, ובלשון 'מקנה' רמז על הסוסים הרבים שקנה, ועבר בכך על ציווי התורה (דברים י"ז ט"ז) "לא ירבה לו סוסים". (ח) כנסיתי לי גם כסף וזהב, ועבר בכך על ציווי התורה (דברים י"ז י"ז) "יכסף וזהב לא ירבה לו מאד", וסגלת מלכים והמדינות - כנסיתי דברים שהמלכים והסוחרים שומרים בבית גנזיהם. עשיתי לי שרים ושרות, ותענגות בני האדם, ועבר בכך על מה שאמרה התורה (שם) "ולא ירבה לו נשים", ועל ידי זה באו גם שדה ושרות - מיני שדים, כי המרבה נשים, מרבה כשפים. (ט) וגדלתי והוספתי מחמת השמחה המרובה יותר מכל שהיה לפני בירושלם, אף חכמתי עמדה לי, כי עדיין לא הסתלקה ממני החכמה. (י) וכל אשר שאלו עיני, לא אצלתי מהם - לא ריחקתי והבדלתי מהם, לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי לבי שמח מכל עמלי. וראה מה עלתה בידי מכל השמחה הזו, כי לאחר מכן נענש והורחק ממלכותו ומירושלים, וזה - המקל שבידי לבדו הוא ה'ה חלקי מכל עמלי, הרי שאין השמחה מועילה כלל, ומוטב לאדם להיות בעצב מתוך שיתבונן בחטאיו, ויתבונן מאין הוא בא ולהיכן הוא הולך, ועל ידי זה ירחיק מעליו את כל המדות הרעות, וכמו שנאמר (משלי י"ד כ"א) "בכל עצב י'ה מותר", כי עצבות זו תביא לו יתרון ותועלת. (יא) ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי, ובעמל שעמלתי לעשות, והנה ראיתי שהכל הבל ורעות רוח, ואין יתרון לדברים הנעשים תחת השמש. (יב) עתה פנה להתבונן האם יש לאדם בחירה חופשית במעשיו, או שהוא מוכרח מכח גזירה עליונה להיות צדיק או רשע, ופניתי אני לראות מה התועלת שבחכמה, שאם אין לאדם יכולת לבחור בטוב או ברע, אם כן היא והוללות וסכלות - כמו הוללות וסכלות, וכמו אדם שנגרר בעל כרחו על קוצים, שאין לו תועלת בחוש הראיה מאחר ואינו יכול להציל את עצמו, כך אם האדם מוכרח במעשיו, אין לו כל תועלת בחכמתו, כי מה האדם שיבוא אחרי המלך לשנות את גזירתו, את אשר כבר עשהו, אם אכן נגזר עליו אם יהיה צדיק או רשע. (יג) אמנם התבוננתי בדברים וראיתי אני שיש יתרון

הללו, אך לאחר העיון בדרכים אלו ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, לעסוק בבירור הטעויות של הדרכים המשובשות. (יח) כי ברב חכמה - אם ירצה לברר את טעותם של ההולכים בדרכים משובשות אלו מכח החכמה שקיבל מרבתי עד משה רבינו, רב פעס - יוסיף לעצמו כעס, כי לחכמת התורה אין ראיות שכליות הסותרות את דעת הטועים, אלא חכמת התורה נסמכת על הקבלה מדור לדור עד משה רבינו שקיבל מה', ויתכן שלא ירצו לקבל את דבריו וישארו בטעותם, ויוסיף דעת - ואם ירצה לסתור את דעתם על ידי ראיות שכליות, יוסיף מכאוב, כי העסק בעיון וסברה ללא תועלת, אלא רק כדי לברר טעויות והבלים, מוסיף כאב לב לאדם, ואין כאב גדול מזה שיצטרך להסביר טעמים עמוקים ומחוכמים לאנשים חסרי שכל, ולכן טוב יותר שלא לעסוק כלל בויכוחים וקושיות ותירוצים מעין אלו, אלא לסמוך על הקבלה. פרק ב (א) פותח עתה בגנות המידות הרעות, שהם כנגד מידת הגבורה, כאשר אין משתמשים בה לעבודת ה', כי הדרך העיקרית לעקירת המידות הרעות היא כבישת היצר, ולכן הגיבור האמיתי הוא הכובש את יצרו, ועיקר התגברות המידות הרעות היא בשמחה של חול, ועל כך מביא ראיה מעצמו, אמרתי אני בלבי, לכה נא אנסכה [-אשתה יין] בשמחה, והיתה כוונתו לשם שמים, וראה בטוב - כדי שמתוך רוב שמחה תהיה דעתו צלולה לראות בטוב, והנה ראיתי כי גם הוא הבל. (ב) לשחוק אמרתי מהולל - אם זו שמחה הבאה דרך שחוק, בודאי שאין זו אלא הוללות וטירוף הדעת, ולשמחה - אך אפילו אם זו שמחה רגילה, בוא וראה מה זה עשה - איזו רעה גרמה לי שמחה זו, כי אף שהתחיל בשמחה מועטה, המשיך לשמחה מרובה, עד שעבר על מה שהזהירה התורה, כפי שירמוז בפסוקים הבאים. (ג) תרתי [-חיפשתני] בלבי את הדרך הזו, למשוד בין את בשרי, ועם כל זה שעשיתי דברים אלו, ולבי עדיין נהג בחכמה, ולאחז בסכלות - והיתה לי רק אחיזה מועטת בחכמות חיצוניות, ועדיין היתה כוונתי לשם שמים, עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים, במספר ימי חייהם. (ד) אחר כך התרבתה בי השמחה, עד אשר הגדלתי מעשי, בניתי לי בתים, נטעתי לי פרמים. (ה) עשיתי לי גנות ופרדסים, ונטעתי בהם

לחכמה מן הסבלות, כי יש לאדם בחירה חופשית במעשיו, ויתרון זה הוא פיתרון האור מן החשך. (יד) ומבאר את יתרון החכמה, כי החכם, עיניו מתבוננות בראשו - בתחילתו של הדבר, לראות מה יהא בסופו, ומתוך שהוא רואה את הנולד בוחר הוא בדרך הטובה ומציל את עצמו מכל רע, והפסיל אינו מתבונן בתוצאות מעשיו, והרי הוא כמי שבחשך הולך, ונכשל בדברים ללא דעת. עתה מתחיל לחקור האם הנפש נשאת קיימת לאחר מיתת האדם, כי אם אינה נשאת, אין תועלת בחכמה כי צרכי העולם הזה אינם חשובים לטרוח עבורם, וגם אין אדם מקבל שכרו בעולם הזה, כי יש צדיק ורע לו, וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם, ונראה שאין חילוק בין צדיק לרשע. (טו) ואמרתי אני בלבי, כמקרה הפסיל, והוא הרשע שאין נפשו מתקיימת לאחר מותו, ונאמר עליו (במדבר ט"ו ל"א) "הפרת תפרת הנפש ההיא", גם אני יקרני, שמא אין שום נפש נשאת לאחר מיתת הגוף, ואף לא נפש הצדיק, ואף הזכיר את ראיית הפילוסופים לכך שאין הנפש דבר רוחני המתקיים גם אחרי מיתת הגוף, כי אם כן הוא הדבר, בהכרח שכל מיני הנפשות שוות זו לזו [כי לשיטתם לא מסתבר שיתן ה' לאדם אחד נפש משובחת יותר משל חברו], ואם כן צריכה להיות חכמת כולם שוה, ולמה חכמתי אני אז יתר, ומכך שיש אדם אחד החכם יותר מחבירו, זו ראייה שהנפש היא כמו כל שאר החושים הגשמיים, אלא שהיא דקה ומשובחת יותר, וכשם שיש אדם הרואה טוב יותר או שיש לו כח יותר, כך יש אדם חכם יותר, אך כשם שכל החושים ימותו במיתת הגוף, כך הנפש תמות עם הגוף, ולא תישאר לאחר מכן, ודברתי בלבי שגם זה הבל, ובודאי הנפש נשאת לאחר המוות, ואמנם בתחילת יצירת האדם ניתנת בו הנפש כמו שאר החושים שבגופו, אך היא מוכנה מטבעה לקבל השפעה עליונה להיעשות נפש רוחנית ונצחית, על ידי מעשים טובים ועיון בדרכי החכמה, ואז היא מתקיימת לעולם, ואינה תלויה בקיום הגוף. (טז) ומביא ראייה לדבריו, שהנפש נשאת לאחר מיתת הגוף, כי אין זכרון לחכם עם הפסיל לעולם - כי לעולם אין השתוות בין חשיבות החכם לכסיל [ויזכרו] הוא מלשון קטורת וריח טוב, וכמו שנאמר (ישעיהו ס"ו ג') "מזכיר לבנה", והכוונה להקטרת לבונה, כי ריחו הטוב של החכם

הולך ומשביח מיום ליום, ואילו ריחו של הכסיל נבאש מיום ליום, עד אשר בפסוק הימים הבאים - כשימיו שוקעים והוא מזקין, הכל נשפך - כל החושים שלו נחלשים, ובכללם כח הנפש, כי אצל הכסיל נשאר כח הנפש כהכנה בלבד, ולא התעצם חוש זה לזכות לנשמה רוחנית, מה שאין כן בחכם שככל שהוא מזדקן נחלשים רק חושיו הגשמיים, ואילו נפשו ושכלו מתגברים והולכים, והרי זו ראייה לנשמה רוחנית עליונה, ואיך יתכן לומר שימות החכם עם הפסיל במיתה שוה, ובמיתתם תאבד הנפש, והרי אם כן היתה הנפש צריכה להחלש גם אצל החכם, וזו ראייה שאצל החכם הנפש נעשית כח רוחני עליון, שאינו גווע במיתת הגוף. (יז) עתה התחיל לחקור את הענין הנראה בעולם הזה, שיש צדיק ורע לו, ורשע וטוב לו, ועל כך פותח ואומר, ושאנתי את החיים בעולם הזה, כי רע עלי המעשה, שנעשה תחת השמש - שכל העולם הזה מתנהג 'תחת השמש', כלומר לפי המזל, כי מחמת כן הכל נראה הבל ורעות רוח, כי אין הטוב והרע בעולם הזה באים לפי מעשי בני האדם, הטובים והרעים, אלא לפי מזלם. (יח) ושאנתי אני מחמת כן את כל עמלי שאני עמל בדברים שהם תחת השמש, שאניחנו לאדם שיהיה אחריו. (יט) ומבאר מדוע שנא את עמלו שישאר לאדם שיהיה אחריו, ומי יודע, החכם יהיה אותו אדם או סכל, והרי אפילו אם יהיה סכל יקבל מכח המזל את כל מה שעמלתי בו, וישלט בכל עמלי שעמלתי ושאנתי תחת השמש, גם זה הבל. (כ) וסבותי אני ליאש את לבי, על כל העמל שעמלתי תחת השמש, כי שנאתי את רוע הדבר, שיהיה הכל תלוי רק במזל. (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה ובעצת ובכשרון, ולאדם שלא עמל בו יתנונו חלקו, גם זה הבל ורעה רבה, כי נראה הדבר כאילו אין הקדוש ברוך הוא משגיח על הארץ. (כב) כי אם הדבר כן, שהכל תלוי רק במזל ולא בהשגחת ה' כלל, אם כן מה הנה - מה התועלת שתתקיים] לאדם בכל עמלו, וברעיון לבו, שהוא עמל תחת השמש. (כג) כי כל ימיו מכאבים, וכעס ענינו - מנהגו בכעס, גם בלילה לא שׁכב לבו במנוחה, כי יהרהר ויחלום על המכאובים והכעסים שהיו לו ביום, גם זה הבל הוא. (כד) אין טוב באדם - לא יתכן שכל הטוב שיהיה לאדם הוא בכך שיאכל ושתה, והראה את נפשו טוב בעמלו, כי

באכילה ושתיה שוה האדם לבהמה, ולכן כמעט והתיאש מכל עמלו. אך אחר כך סתר טענות אלו, ואמר, כי גם זה שהרשע נוטל את מה שהתייגע בו הצדיק, אין זה מחמת סילוק ההשגחה כפי שחשב בתחילה, אלא אדרבה, **רְאִיתִי אֲנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא**, בהשגחתו. **(כה) כִּי מִי יֵאָכֵל, וּמִי יַחֲוֹשׁ** - ומי ימהר לבלוע את שכר עמלי, **חוּץ מִמֶּנִּי**, ובודאי שלפי האמת מי שטרח הוא שיקבל שכר עמלו, וכפי שיבאר בפסוק הבא. **(כו) ומבאר את התשובה לשאלה זו, שנראה לפעמים צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, כִּי לְאָדָם שְׂטוּב לִפְנָיו** [-לפני ה'] **נָתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה**, להבין שהשכר האמיתי הוא בעולם הבא, ולכן גם אם באים עליו יסורים בעולם הזה הרי הם כאין ואפס לעומת חיי העולם הבא, ולכן הוא שמח בעולם הזה גם אם יש לו יסורים ודברים הנראים רעים, **וְלַחוּטָא נָתַן עֵינָו לְאָסֶף** - ואף שהחוטא אסף לעצמו מעט מעשים טובים, **וְלַכְּנוּס לָתַת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים** - הרי זה כאילו אספם וכנסם כדי לתת אותם לצדיק שהוא טוב לפני ה', כי על ידי שהרשע גוזל מהצדיק ממון, מקבל הצדיק את שכרו של הרשע בעולם הבא, ובודאי עבור הצדיק זו החלפה טובה, שעבור מעט צער ועוני שיש לו בעולם הזה יקבל שכר טוב ונצחי בעולם הבא, ואילו עבור הרשע גם זה **הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ**, שקיבל שכר מצוותיו במעט ממון בעולם הזה, ונכרת מהעולם הבא, ואם כן בודאי שאני הוא שאוכל את שכר עמלי, ולא אחר.

פרק ג (א) עתה התחיל לחקור על כח הבחירה שבאדם, כי ראה במחזה הנבואה שלכל זמן, ועת לכל חפץ - גם לדברים הנראים כתלויים בחפצו ובבחירתו של האדם, כמו חטאיהם של ישראל וחורבן בית המקדש, יש עת קבוע **תחת השמים**, ואם כן לכאורה זו ראייה שאין הדברים תלויים כלל בבחירת האדם, ומבאר את כל הדברים שנראו לו בנבואה. **(ב) עת ללדת**, שנאמר על זמן הגאולה (ישעיהו נ"ד א') **"רְנִי עֶקְרָה לֹא יִלְדָה"**, **וְעַת לָמוּת**, שנאמר בחטא המרגלים במדבר (במדבר י"ד ל"ה) **"בַּמִּדְבָּר הִזָּה יָתֵמוּ וְיָשִׁמוּ יָמֵיכֶם עַל אֲדָמְתֵיכֶם"**, **וְעַת לַעֲקוֹר נְטוּעַ**, שנאמר על זמן הגלות (דברים כ"ט כ"ז) **"וַיִּתְּשִׁם ה' מַעַל אֲדָמְתְּכֶם"**. **(ג) עת להרוג**, שנאמר על זמן החורבן (איכה ב' ד') **"וַיִּהְרַג כָּל מַחְמַדֵּי עֵינָו"**, **וְעַת לְרַפּוֹא**, שנאמר על זמן

הגאולה (ירמיהו ל"ג ו') **"הֲנִי מַעֲלָה לָּהּ אֶרְכָּה וּמְרַפָּא וּרְפָאֲתִים"**. **עת לפרוץ**, שנאמר על זמן החורבן (עמוס ד' ג') **"וּפְרָצִים תִּצְאָנָה"**, **וְעַת לִבְנוֹת**, שנאמר על זמן הגאולה (עמוס ט' י"א) **"וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם"**. **(ד) עת לבנות**, שנאמר על זמן החורבן (איכה א' ב') **"בָּכוּ תִבְכֶּה בְּלִילָה"**, **וְעַת לַשְׁחֹק**, שנאמר על זמן הגאולה (תהלים קכ"ו ב') **"אָז יִמְלֵא שְׁחֹק פִּינוּי"**. **עת ספוד**, שנאמר על זמן החורבן (ישעיהו כ"ב י"ב) **"וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לְבָכִי וּלְמִסְפַּד"**, **וְעַת רְקוּד**, שנאמר על זמן הגאולה (זכריה ח' ה') **"וַיִּרְחֲבוּ הָעִיר וּמְלֵאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מְשֻׁקִּים בְּרַחֲבֹתֶיהָ"**. **(ה) עת להשליך אבנים**, שנאמר על זמן החורבן (איכה ד' א') **"תִּשְׁתַּפְּכֶנָּה אַבְנֵי קִדְשׁ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת"**, **וְעַת כְּנוּס אַבְנִים**, שנאמר (ישעיהו כ"ח ט"ז) **"הֲנִי יָסַד בְּצִיּוֹן אֶבֶן"**. **עת לחבוק**, שנאמר (שיר השירים ב' ו') **"שָׂמְאלוּ תַּחַת לְרַאשֵׁי וַיִּמְיֵנוּ תַּחֲבֹקְנֵי"**, **וְעַת לְרַחֵק מַחֲבָק**, שנאמר (ישעיהו ו' י"ב) **"וְרַחַק ה' אֶת הָאָדָם"**. **(ו) עת לבקש**, שנאמר (דברים ד' כ"ט) **"וּבִקְשַׁתְּם מִשֶּׁם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם"**, **וְעַת לְאָבֹד**, שנאמר (ויקרא כ"ו ל"ח) **"וַאֲבַדְתֶּם בְּגוֹזִים"**. **עת לשמור**, שנאמר (תהלים קכ"א ד') **"הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יְשָׁרָאֵל"**, **וְעַת לַהֲשִׁילֵךְ**, שנאמר (דברים כ"ט כ"ז) **"וַיִּשְׁלַכְכֶם אֵל אֶרֶץ אַחֲרַת בַּיּוֹם הַזֶּה"**. **(ז) עת לקרוע**, שנאמר (שמואל א' ט"ו כ"ח) **"קִרַע ה' אֶת מַמְלַכְוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעֲלֵידָה"**, **וְעַת לְתַפּוֹר**, שנאמר (יחזקאל ל"ז י"ז) **"וַהֲיִוּוּ לְאֻחָדִים בְּיָדָה"**. **עת לחשות**, שנאמר (ישעיהו מ"ב י"ד) **"הִחֲשִׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ"**, **וְעַת לְדַבֵּר**, שנאמר (ישעיהו מ' ב') **"וַיִּדְבְּרוּ עַל לֵב וְרוּשְׁלָם"**. **(ח) עת לאהב**, שנאמר (מלאכי א' ב') **"אֶהְבֶּתִי אֶתְכֶם אֲמַר ה'", וְעַת לְשׂוֹא**, שנאמר (ירמיהו י"ב ח') **"נִתְּנָה עָלַי בְּקוֹלָה עַל כֵּן שָׁנְאֲתִיהָ"**. **עת מלחמה**, שנאמר (ישעיהו ס"ג י"י) **"וַיִּהְיֶה לָּהֶם לְאוֹיֵב"**, **וְעַת שְׁלוֹם**, שנאמר (ישעיהו ס"ו י"ב) **"הֲנִי נָטָה אֵלַיָּה כְּנֹהֵר שְׁלוֹם"**. **(ט) וכיון שכל הדברים הללו נגזרו קודם אותו הזמן, בין הדברים הטובים ובין הדברים הרעים, אם כן מה יתרון העושה מצוות ועוסק בתורה באשר הוא עמל**. **(י) אך חוזר ואומר, ראייתי בשכלי את הענין - התורה והמצוות אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו - לעסוק ולהתייגע בו, והבנתי שאין בזה כל קושיה מכך שנגזר הדבר להיעשות. (יא) והתשובה לשאלתו, מה התועלת בכל**

שידיעתו היא ממין אחר, הרי זו ידיעה המקיפה את כל מה שמכונה אצל האדם כ'עברי' ו'עתידי', ואין ידיעה זו סותרת את בחירתנו. והטעם שברא ה' את האדם באופן זה שיש לו בחירה, וְהָאֱלֹהִים יִבְקֹשׁ אֶת נַרְדְּף - כיון שה' מבקש את הנרדף מיצרו הרע ומתגבר עליו, וכן את הנרדף ממזלו הרע ואף על פי כן עובד את ה' כראוי, לתת להם שכר טוב, והעושה כן הרי הוא עדיף מהמלאכים העובדים את ה' בלא שיהיו נרדפים מהיצר ומהמזל. (טז) וממשיך לעורר דברים הנראים כתמוהים בסדר ההנהגה בעולם, וְעוֹד רְאִיתִי ברוח הקודש את העתיד להיות תַּחַת הַשָּׁמַשׁ, כי יהיה דור אחד שיעוותו משפט באופן גרוע כל כך, עד שִׁמְקוֹם הַמְּשַׁפֵּט - במקום שיעשו משפט לחייב את האדם ממון, שָׁמָּה הַרְשָׁע, כי באמת לא היה חייב בדינו, וּמְקוֹם הַצֶּדֶק - ומה שיצדיקו את בעל דינו ויפטרו אותו, שָׁמָּה הַרְשָׁע, כי באמת הוא רשע שראוי לחייבו בדיו, ונראה שה' מסלק השגחתו ומניח להם לשפוט זה את זה בחוקי רשע. (יז) אך אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי שאין זו קושיה, כי אֶת הַצֶּדִיק וְאֶת הַרְשָׁע יִשְׁפֹּט באמת הָאֱלֹהִים, והצדיק שיצא חייב בדינו זהו כיון שנגזר עליו מאת ה' להפסיד את אותו ממון, והרשע שנפטר בדינו זהו גם כן מחמת גזירת ה' שקדמה לכך, והשופטים הרשעים היו רק השליחים לקיים את רצון ה' האמיתי, אך אין להקשות אם כן מדוע ייענשו השופטים הרשעים, כִּי עַת לְכָל חַפְץ וְעַל כָּל הַמַּעֲשֵׂה שָׁם - הגם שנגזר על המעשה שיקרה, אך לא נגזר מי הוא שיעשה כן, אלא שבאותו זמן של הגזירה יש בחירה לאדם לבחור ברע ולעשות את אותו מעשה [אך לולא הגזירה לא היה יכול השופט להרע לו אפילו בבחירתו, כי ה' היה מצילו ממנו, ואילו לאחר שנגזרה הגזירה ניתנה אפשרות לשופט לבחור ברע, והוא נענש על בחירה זו. אמנם אם לא היה השופט בוחר ברע, היה ההפסד מגיע אליו בדרך אחרת, כפי שנגזר עליו]. (יח) מוסיף ואומר, אין להקשות מדוע לא ביטל ה' את עצתם של המון העם באותו דור שבחרו בדיינים אלו המעוותים משפט, כי אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי, שהניח ה' את הדבר עַל דְּבַרְת - להנהיג בְּנֵי הָאָדָם, לְבָרֵם הָאֱלֹהִים - שיבררו ויבחרו להם את הדיינים [המכונים 'אלהים', לשון שררה], ולא השבית וביטל את עצתם, וְלִרְאוֹת בכך שְׁהֵם נחשבים כְּבָהֳמָה, כי הסתלק מהם כח השכל, שהיא

עמלו בתורה ובמצוות אם כבר ראה בנבואה את כל מה שעתידי להיות, כי אמנם אֶת הַכָּל עָשָׂה ה' יָפָה בְּעֵתוֹ, שקבע זמן לכל דבר, אבל גַּם אֶת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם - בבחירתם, מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁית וְעַד סוּף, כלומר, כך עשה ה' בחכמתו שאינה מושגת בשכלינו, שלא יהיה מוכן לפני האדם כל מעשה המצוה או העבירה לעשותו מתחילתו ועד סופו, ומכל מקום תישאר לו בחירה להטותו לכאן או לכאן [ובהמשך דבריו (פסוקים י"ד-ט"ו)] יבאר מדוע אין ידיעת ה' סותרת את הבחירה]. (יב) וכיון שעשיית הטוב תלויה בבחירת האדם, ועל כך יש לו שכר טוב, אם כן יִדְעֵתִי כִּי אֵין טוֹב בָּם [-בחי האדם] כִּי אִם לְשִׂמּוֹחַ במעשיו הטובים, וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחִינּוֹ. (יג) מוסיף ומבאר מדוע אין לאדם לשמוח בטובות העולם הזה, וְגַם כָּל הָאָדָם שְׂיֵאכַל וְשָׂתֶה וְרָאָה טוֹב בְּכָל עֲמָלוֹ, מֵתַת אֱלֹהִים הִיא, כי לא כל אדם זוכה לעשירות, ולא כל אחד יכול לשמור על עצמו שהעושר לא יטהו מדרך הישר, אלא רק בעזר אלוהי, ולכן טוב לאדם שלא יתנסה בנסיון העשירות, וישמח רק במעשיו הטובים. (יד) עתה פונה לבאר מדוע ידיעת ה' את העתיד להיות אינה סותרת את בחירת האדם, ופותח בשאלה ואומר, הרי יִדְעֵתִי, כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים, הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם, עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגַרֵעַ, וכיון שאצל ה' הידיעה היא כמו מעשה, אם כן כאשר יודע הוא דבר העתיד להיות נחשב הדבר כאילו כבר נעשה בפועל, ואין הדבר יכול להשתנות, ואיך יתכן לומר שיש לאדם אפשרות לבחור בין טוב לרע, כאשר ה' יודע כבר מתחילה מה יעשה האדם, וְהָאֱלֹהִים הרי עָשָׂה שְׂיֵרָאוּ מִלְּפָנָיו בכך שצויה על האדם לבחור בטוב, ואם אין לאדם אפשרות לבחור בין טוב לרע, אין מקום ליראה. (טו) ומשיב על כך, כיון שאצל ה' יתברך אין קדימה ואיחור בזמן, כי ה'זמן' הוא דבר הקיים רק בעולם הזה שתחת השמש, ואם כן אצלו הכל בבחינת 'הוה', וכאילו מֵה שֶׁהָיָה בעבר כְּבָר הוּא קיים בהוה, וְאֲשֶׁר עֵתִיד לִהְיוֹת הוּא כאילו כְּבָר הָיָה, וכשם שידיעת האדם את מה שנעשה בהוה אינה סותרת את הבחירה, כך ידיעת ה' את העתיד להיות אינה סותרת את בחירת האדם, ואף שאין לנו השגה כיצד יתכן הדבר, הרי דבר זה הוא פשוט ומוכרח שאין ידיעת ה' דומה לידיעתנו, וכיון

שראה ברוח הקודש, שיהיו דורות מקולקלים כל כך, עד שה יסלק מהם את השגחתו בעולם הזה, וְשִׁבְתִּי אֲנִי וְאָרָאָה ברוח הקודש אֶת כָּל הָעֲשָׂקִים שבאותם דורות גרועים, אֲשֶׁר נֶעְשִׂים תַּחַת הַשְּׁמַשׁ - שכל מה שנעשה להם הוא מכח המזלות, בלי השגחה, וְהִנֵּה דְמַעַת הָעֲשָׂקִים, ובדרך כלל ההנהגה היא ששערי דמעות לא ננעלו, אך באותם דורות לא תהיה השגחה אפילו על זה, וְאִין לָהֶם מְנַחֵם מלמעלה. והסיבה לכך תהיה מחמת רוב רשעותם של אותם דורות, וּמִיַּד עֲשָׂקֵיהֶם פָּח - לעושים אותם, והם השטן וכוחותיו, יהיה כח רב באותו זמן להחטיאם שוב ושוב, כי ימנעו מהם את דרכי התשובה לרוב רשעותם, וְאִין לָהֶם מְנַחֵם מלמעלה, כי כל אותו הדור יהיו מסולקים מההשגחה הפרטית. (ב) וְשִׁבְחִי אֲנִי אֶת הַמַּתִּים שְׁכָבְרֵי מֵתוֹ קודם שהגיע אותו דור מקולקל [ולשון 'שכבר' באה לומר שככל שהם רחוקים מאותו דור כך הם משובחים יותר, כי הקרובים לאותו דור יש להם חלק גדול יותר בלידת אנשי אותו הדור], והם משובחים מן הַחַיִּים שנשארו מהדור שלפני אותו דור מקולקל, אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדָנָה, עם אנשי אותו דור, אך לא התקלקלו עמם כל כך. (ג) וְטוֹב מִשְׁנֵיהֶם, מאלו שמתו קודם לכן ומאלו שנשארו חיים עדיין מהדור הקודם, אֶת אֲשֶׁר עָדָן לֹא הָיָה, אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרַע אֲשֶׁר נֶעְשָׂה תַּחַת הַשְּׁמַשׁ, כי מי שעדיין לא נולד אין לו שום חלק בהולדת הדור הרע ההוא. (ד) ומבאר מה היא הסיבה לקלקול הגדול של אותו הדור, וְרִאִיתִי אֲנִי ברוח הקודש אֶת כָּל עֲמָל וְאֶת כָּל בְּשָׂרוֹן הַמַּעֲשֵׂה, כִּי הֵכֵל הָיָה קִנְיָתָה אִישׁ מִרְעֵהוּ, וכיון שרק מכח הקנאה נעשה הכל, גַּם מעשה זה הוא הַבֵּל וְרִעוּת רוּחַ. (ה) אף שהרשעים מקבלים שכר מצוותיהם בעולם הזה, הרי הַפְּסִיל - הרשע שבאותו דור, חֲבֵק אֶת יָדָיו ואינו עושה מצוות כלל, וכיון שאין לו אפילו שכר בעולם הזה, אין לו מהיכן להתפרנס, וְאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ, וזו מליצה למי שאין לו מה לאכול, ואוכל את בשר עצמו. (ו) ואפילו הצדיקים שבאותו דור, מוטב להם שלא נבראו, כי הרי ה' יכול לתת שכר טוב גם למי שלא נברא כלל, אלא שהנשמה מתביישת לקבל שכר כשלא עשתה כל פעולה לשם כך, ומכל מקום טוב היה להם מְלֹא כֶּף נְחֹת - שכר קטן שהיה להם כמתנת חנינם מה', אף שיש בו בושה מסוימת, מִמְּלֵא חֲפְנֵיָם שכר שיהיה להם על

הנשמה האלוהית, ונשארו בהם רק כוחות הגוף הדומים לבהמה, ולכן הֵמָּה לָהֶם - הם מנהיגים את עצמם ובוחרים לעצמם מנהיגים רשעים. (יט) כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם הללו, וּמִקְרָה [-הרי הוא כמו מקרה] הַבְּהֵמָה, כי הם נוהגים במעשיהם על דרך המקרה ולא על פי הנהגת השכל, וּמִקְרָה אֶחָד יִהְיֶה לָהֶם בסופם, כִּי כָמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה, ולא תהיה להם השארת הנפש לאחר המיתה, וְרוּחַ אֶחָד לְכָל, וּמוֹתָר הָאָדָם הזה מן הַבְּהֵמָה אִין, כי מנהגו כמנהג הבהמה, כִּי הֵכֵל הַבָּל. (כ) והסיבה שגרמה לאותם בני אדם שלא לנהוג על פי שכלם אלא על פי המקרים וכדרך הבהמות, כי נראה בעיניהם שֶׁהַכֵּל הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אֶחָד, הֵכֵל הָיָה מִן הָעֶפְרָ, וְהֵכֵל שָׁב אֶל הָעֶפְרָ. (כא) ולפי טעותם, שאינם רואים ומכירים בנשמת האדם שהיא רוחנית ועשויה להתקיים גם לאחר המוות, אומרים הם כִּי מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הַעֲלָה הִיא לְמַעְלָה, וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הִירְדָתָה הִיא לְמַטָּה לְאַרְצָ, אלא סבורים הם שכל הרוחות שוות, של האדם ושל הבהמה, ולכן הם נוהגים בחייהם כבהמות. (כב) עתה בא לבטל את דעת האומרים שעיקר תכליתו של האדם היא לעסוק בעיונים ובמושכלות, ואינו צריך לעסוק בגופו במעשים טובים ומצוות, ועל כך משיב ואומר, וְרִאִיתִי, כִּי אִין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׁמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו הַנַּעֲשִׂים בגופו, ולא יסתפק רק בשכלו הטוב, והטעם לכך, כִּי הוּא חֲלָקוֹ של הגוף, מאחר והעיון השכלי אינו יכול להביא את הגוף לעולם הבא, ואם לא יעשה מעשים טובים בגופו, כִּי מִי יִבְיָאֵנוּ לְרֵאוֹת בְּטוֹב הַצִּפּוֹן לעתיד לבוא, בְּמָה שְׂיִהְיֶה אַחֲרָיו - אחרי מותו, כי השכל ועיוניו אינם יכולים לזכך את הגוף, ורק המצוות המעשיות מביאות את הגוף לשלימותו ומקדשות אותו, ולכן יש לאדם לשמוח בעשיית המעשים הטובים [וגם רומז בכך שהשכל עיוני לבדו יכול להטעות את האדם בהבנת המושכלות, כי אין השכל יכול להשיג בשלימות את הדברים שאינם מושגים בחושי האדם, ולכן טוב יותר לסמוך על הקבלה ולעסוק במצוות המעשיות כפי שציוה ה']].

פרק ד (א) לאחר שביאר שאף בחירת בני האדם בטוב או ברע מוגבלת לגזירה שנגזרה קודם לכן, ואם הזיק הרשע לצדיק זהו מחמת שנגזר על הצדיק הפסד זה, עתה מתאר את מה

ונעשו כחבל חזק בן שלשה חוטים, ללכת אחרי התאוות הגשמיות, שקשה לחזור ולנתקם זה מזה. (יג) אמנם לכאורה יקשה אם כן מדוע באמת ברא ה' את האדם בצורה כזו, שיש בו שתי כוחות המתנגדים אל הכח האחד של הנשמה, אך אין זו קושיה, כי לפי האמת **טוב ילד מספן וְחָכָם** - הנשמה האלוהית הבאה אל האדם בהיותו בן שלש עשרה שנים, היא טובה ועדיפה **מִמֶּלֶךְ זָקֵן וְכָסִיל** - מכח הנפש הבהמית שהוא כבר 'זקן', כי הוא מחובר לאדם מעת לידתו, ומכנהו 'כסיל' כיון שכח זה מעוררו להתאוות לדברים שסופם רע עברו, ככסיל שאינו רואה את הנולד, **אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזְהַר עוֹד** מהנפש העליונה, ובקלות יכול האדם להשליט את כח שכלו ונפשו העליונה על נפשו הבהמית. (יד) **פִּי מִבֵּית הַסּוּרִים יֵצֵא לְמִלֶּךְ** - כי נתן ה' בטבע האדם שתהיה הנפש הבהמית אסורה במאסר השכל, שהוא ישלוט עליה, וכאשר אין האדם משליט את נשמתו על יצריו ועל נפשו הבהמית, הרי היא יוצאת מאותו בית האסורים שהיתה בו כדי למלוך על האדם, אך דבר זה כבר נעשה בבחירתו של האדם, **פִּי גַם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ** - כי גם בשעה שנולד האדם, שיש בו רק את הנפש הבהמית ולא את הנפש השכלית, הרי נפש זו עניה היא, ואין לה יכולת לעשות דברים חדשים, בלי כח השכל שנותן לה את המחשבות והרצונות, ואם כן האדם בבחירתו הוא זה שמשליט על עצמו כח זה. (טו) **רְאִיתִי אֶת כָּל הַחַיִּים בְּדוֹר הָרַע הַזֶּה**, ואפילו שהם צדיקים הנקראים 'חיים', **הַמְהַלְכִים תַּחַת הַשָּׁמַשׁ עִם הַיָּלֵד הַשָּׁנִי** - עם הנפש האלוהית, שהיא מכונה 'ילד' [כמבואר בפסוק י"ג], **אֲשֶׁר יַעֲמֵד תַּחְתָּיו** - שנפש זו עומדת למלוך אצל הצדיקים תחת הנפש הבהמית המושלת על הרשעים. (טז) והם רואים כי **אֵין קֶץ לְכָל הָעַם** - לא נעשה סוף וכליון לכל הרשעים שבדור, **לְכָל אֲשֶׁר הָיָה לִפְנֵיהֶם**, ואין כל רעה מגיעה אליהם, ולכן **גַּם הָאֲחֵרוֹנִים**, והם הצדיקים המוזכרים בפסוק הקודם, **לֹא יִשְׁמְחוּ בּוֹ** - אינם עובדים את ה' בשמחה, **פִּי גַם דָּבַר זֶה** שהם עושים את המעשים הטובים בעצבות, הוא **הַקֶּבֶל וְרַעֲיוֹן רוּחַ**, כי העובדים את ה' בעצבות יכולים בקלות ליפול ממדרגתם. (יז) כיון שתיאר את הדור הרע הזה, שמחמת קלקולו הסיר ממנו ה' את השגחתו, מזהיר את האדם ואומר, **שָׁמֹר רְגְלְךָ פֶּאֶשֶׁר תֵּלַךְ אֶל בַּיִת הָאֱלֹהִים** - כאשר תלך לעסוק

ידי העֵמָל שיעמלו בעולם הזה, **וְרַעֲיוֹן רוּחַ** - כי תהיה להם רעות רוח כשיראו את כל המעשים הרעים שבאותו הדור. (יז) **וְשִׁבְתִּי אֲנִי** להתבונן בדבר, **וְאָרְאָה** מה היא הסיבה לכך שנעשה **הַקֶּבֶל** ורשע **תַּחַת הַשָּׁמַשׁ**. (ח) כי יש באדם שלש נפשות: א. הנפש האלהית, שהיא כח השכל שבו, והיא הנשמה. ב. הנפש החיונית, שממנה הוא מתעורר לרצונותיו והרגשותיו. ג. הנפש הבהמית, שהיא המקיימת את הגוף, ועל פי זה מבאר את החסרון שיש באדם, כי **יֵשׁ אֶחָד**, וזו הנפש הרוחנית העליונה, **וְאֵין שְׁנַי** לעזור לו, כי הנפש החיונית והנפש הבהמית מתנגדות לנפש הרוחנית, **גַּם בֵּן וְאֵחַ אֵין לוֹ**, כי לצורה השכלית המובדלת מהחומר אין קירבה ויחס לשום כח אחר, ואילו שתי הנפשות האחרות מושכות את הנפש השכלית להיות עמהם, ללכת אחרי התאוות הגשמיות, **וְאֵין קֶץ לְכָל עֵמָלוֹ** של כח השכל, **גַּם עֵינָיו לֹא תִשָּׁבַע עֲשָׂר**, **וּלְמִי אֲנִי עֵמָל** - ואין הנשמה מתעוררת לשאול את עצמה עבור מי היא עמלה בהשגת הבלי העולם הזה, **וּמַחְסֹר אֶת נַפְשִׁי** בגלל זה **מִטּוֹבָה** אמיתית ורוחנית, והרי כל העמל הזה הוא עבור הנפשות השפלות, החיונית והבהמית, שהן נהנות מעניני העולם הזה, ועבורם מחסרת הנשמה מעצמה את הטובה האמיתית והנצחית, **גַּם זֶה הַקֶּבֶל וְעֵנִין רַע הוּא**. (ט) **טוֹבִים** וחזקים הם **הַשָּׁנִים** - הנפש החיונית והנפש הבהמית **מִן הָאֶחָד** - מהנשמה העליונה, שהיא לבדה, **אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּעַמְלָם**, כי הם מקבלים את הנאותיהם מיד עם עשיית המעשים, ואילו הנשמה מקבלת את שכרה רק לאחר זמן. (י) **פִּי אִם יִפְלוּ** - אם יארע חסרון באחת הנפשות הללו, החיונית או הבהמית, **הָאֶחָד יָקִים אֶת חֲבֵרוֹ**, כי הן עוזרות ומסייעות זו לזו [כי הנפש החיונית מתעוררת לסייע לגוף בעת שיש בו חסרון, וכן להיפך], **וְאֵילוֹ הָאֶחָד שְׁיִפֹּל** - אם יש חסרון בנשמה, שתפול ממדרגתה, **וְאֵין שְׁנַי** שיבוא **לְהַקִּימוֹ**. (יא) **גַּם אִם יִשְׁכָּבוּ שְׁנַיִם** - שתי נפשות שפלות אלו, **וְחָס לָהֶם**, כי יכולות הן להוציא יחד דברים מהכח אל הפועל, **וּלְאֶחָד** לבדו, שזו הנשמה, **אֵיךְ יִחָס**. (יב) **וְאִם יִתְקַפוּ הָאֶחָד** - וגם אם יהיה מי שיחזק את כח הנשמה האחת, **הַשָּׁנִים** - שתי נפשות אלו, החיונית והבהמית, **יַעֲמְדוּ נַגְדוֹ**. **וְהַחוּט הַמְּשֻׁלָּשׁ לֹא בְּמַהְרָה יִנָּתֵק** - וכל שכן כאשר התחילו שתי הנפשות הללו למשוך אחריהן גם את הנשמה,

יותר **אֲשֶׁר לֹא תִדְרֶה** כלל, **מִשְׁתַּדּוֹר וְלֹא תִשְׁלֵם**, כי אפילו אם תנדור בפירוש שתעשה דבר מסוים רק אם תינצל מהצרה, יתכן שלאחר שתינצל מהצרה תתחרט ותרצה להישאל על נדרך, ואם לא תהיה זו חרטה גמורה לא יתבטל הנדר באמת, ולכן מוטב יותר שלא תנדור כלל. (ה) **אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ**, על ידי שתנדור נדר ולא תקיימו, **לִחְטִיא אֶת בְּשָׂרְךָ**, ו**אַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ** - השליח הבא לגבות את מה שנדרת, **כִּי שָׂגְגָה הִיא**, ותרצה להישאל על הנדר בטענה שהוא נדר בטעות. עתה חוזר להזהיר על מה שפתח בו, שדברֶיךָ לפני ה' יהיו מועטים, כי אולי ברוב הדברים תבוא להתריס ולהתחרט על המעשים הטובים שעשית, כי תחשוב שאין לך תועלת מהם, **לָמָּה יִקְצַף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלְךָ**, במה שתהא תוהה על הטובות הראשונות שעשית, ו**חַבַּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ** - יפסיד לך את שכר מעשיך הטובים שכבר עשית. (ו) **כִּי** - ואפילו **בְּרַב חֲלָמוֹת, וְהַבְּלִים, וְדַבְרִים הַרְבֵּה שִׁיבְהִילוֹךָ**, ויכחישו לך את השגחת ה' בעולם, וירצו להסיר אותך מאמונתך בה', אל תשמע להם, **כִּי** - אלא רק **אֶת הָאֱלֹהִים יִרְאֵהוּ**. (ז) וממשיך לבאר ולומר, כי גם **אִם עֲשָׂה רָשָׁע, וְגִזַּל מִשְׁפָּט וְצָדִק, תִּרְאֶה בְּמִדְיָנָה**, ונראה הדבר כאילו מניח ה' לרשעים לעשות כרצונם בעולם, **אַל תִּתְמַה עַל הַחֶפֶץ** - על רצון ה', כיצד הוא מניח להם לעשות כן, **כִּי** ה' הנמצא במקום **גְּבוּהָ מֵעַל גְּבוּהָ, שְׁמֹר** - ממתין עד שתתמלא סאת עוונותיהם ויגיע זמנם, ובינתיים הוא מאריך אפו שלא להענישם מיד, ו**גְּבוּהֵם עֲלֵיהֶם** - כאשר ירצה ה' להפרע מהם יש לו הרבה שלוחים גבוהים וחזקים לעשות זאת. (ח) ולא רק השלוחים הגבוהים והחשובים יכולים לעשות רצון ה' ולהעניש את הרשעים, אלא **וַיִּתְרוֹן אֶרֶץ כְּנָעַן הִיא** - אפילו הארץ השפלה והנמוכה יש לה יתרון על כל בני האדם היושבים עליה, ועל ידה יכול ה' להעניש את הרשעים, שלא תתן את יבולה, ומביא ראיה ליתרונה של הארץ, כי אפילו **מִלֶּדָה, לְשָׂדֶה נֹעֵבֵד** - צריך הוא את עבודת השדה, כדי שתהיה לו תבואה לאכול. (ט) לאחר שסיים לגנות את ההבלים שבחכמה, כלומר, ללמד שלא ישתמש האדם בשכלו כדי להתגאות ולמרוד בעת שמשיעו לו טובה, וכן לא יתריס כנגד ה' והנהגתו בשעה שבאה עליו הרעה, עתה מגנה את ההבל שבעשירות, ועל כך אומר, הרי **הָאֱהָב כְּסָף, לֹא יִשְׁפַע**

ולחקור בענינים האלוהיים, ותראה שאינך יכול להבין את הנהגת ה' בדור שכזה, הישמר והיזהר שלא תכפור בהשגחה ולא תייחס שום חסרון להנהגת ה', כי התבאר שלפעמים נוהג ה' בדרך זו כעונש לאנשי הדור על מעשיהם המקולקלים, ו**קָרוֹב לְשֹׁמֵעַ** - ואם כן קל להבין את מה שנראה באותו הדור, כי כיון שהסתלקה מהם ההשגחה והרי הם נתונים תחת שלטון המזלות, לא יקשה בעיניך הטוב שיש לרשע, **מִתַּת הַכְּסִילִים זָבַח** - כי זו ההשפעה שיש לרשע מכח המזלות [ויכסילים' האמורים כאן זהו כינוי לכוכבים ולמזלות], **כִּי אִינִים יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע** לרשע, אלא הם משפיעים כפי טבעם, ויתכן שיושפע בעולם הזה טוב לרשע, אך לעתיד לבוא יתן הקדוש ברוך הוא עונש לרשעים ושכר טוב לצדיקים.

פֶּרֶק ה' (א) פונה עתה לכל אדם מישראל, ומזהירו, אם תראה שה' נוהג עמך במידת הדין, המכונה 'אלהים', **אַל תִּבְהַל עַל פִּיךָ, וְלִבְךָ אַל יִמְהַר לְהוֹצִיא דָבָר** - אל תדבר דיבור ואל תהרהר הרהור לפני הנהגת הָאֱלֹהִים, שהיא הנהגת מידת הדין, לטעון טענות נגד הנהגה זו, **כִּי הָאֱלֹהִים בְּשִׁמְיָם וְאִתָּה עַל הָאֶרֶץ, וְכַגְבוּה שְׁמִים מֵאֶרֶץ כֵּן גְבוּהוֹת דַּרְכֵי וּמַחֲשַׁבּוֹתֵינוּ** מהאדם, **עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מַעֲטִים**. (ב) ומוסיף לתת טעם מדוע ימעט האדם את דבריו, **כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרַב עֵינָיו** - כשם שבזמן שהאדם חולם אין השכל שולט בו, ומחמת שנשאר בו באותה שעה כח הדמיון לבדו הרי הוא מראה לו דברים כוזבים מתוך מה שנתפס בדמיונו, ללא משפט השכל, ו**קוֹל כְּסִיל בְּרַב דְּבָרִים** - כך כשהאדם מרבה לדבר דברים אין השכל יכול להשגיח על כל דיבור, ומתוך ריבוי הדברים נשמע גם קול כסיל, שהוא דבר כוזב שעלה בדמיונו. (ג) וכיון שיש להזהר כל כך בדברים שמדבר האדם לפני ה', לכן אפילו בעת צרה, **כַּאֲשֶׁר תִּדְרֶה נְדָר לְאֱלֹהִים**, שזהו זמן הראוי לנדור [והיינו כאשר נוהג ה' עם האדם במידת הדין המכונה 'אלהים'], מכל מקום **אַל תִּתְאַחַר לְשַׁלְמוֹ**, כי אמנם הנודר מרצונו יכול לעכב את נדרו עד שיעברו שלשה רגלים, אך הנודר בעת צרה צריך לקיים את נדרו מיד, **כִּי אִין חֶפֶץ** - אין בחירה ורצון ב**כְּסִילִים**, ויש מי שינדור נדר [בלא לומר שיעשנו רק אם ינצל מהצרה], וכשיראה שלא נמלט מהצרה יסרב לשלמו, וזהו שלא כדון, ולכן **אֲשֶׁר תִּדְרֶה, שְׁלֵם מִיד**. (ד) ואם אין לך לשלם מיד, **טוֹב**

בעולם הזה, **וְאֵבֶד הָעֵשֶׂר הַהוּא בְּעֵינָיו רַע כֹּל כַּךְ**, עד שיש לו צער על כך שבתחילה היה עשיר, **וְהוֹלִיד בּוֹ, וְאִין בְּיָדוֹ מְאוּמָה**. **(יד) פֶּאֶשֶׁר יֵצֵא מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרוֹם, כִּד יָשׁוּב לְלֶכֶת, כְּשֶׁבָא, וּמְאוּמָה לֹא יֵשָׂא בְּעַמְלּוֹ שְׂיִלְךָ בְּיָדוֹ**. (טו) ומוסיף שבאמת רעה זו אינה רק כשאבד ממנו העושר בחייו, **וְגַם זֶה רְעָה חוֹלָה אֲצֵל כֹּל עֹשֶׂר, שֶׁהָרִי כִשְׁמַת אִינוּ לּוֹקַח עִמּוֹ שׁוֹם דָּבָר מִנְכִּסָּיו, כֹּל עֲמַת שְׂבָא, כֹּן יִלְךְ לְבֵית עוֹלְמוֹ, וּמָה יִתְרוֹן לוֹ שְׂיַעֲמַל לְרוּחַ -** להבל ולשוא. **(טז) גַּם כֹּל יָמָיו בְּחֻשָּׁךְ יֵאָכֵל**, כי הוא עמל להתעשר, **וְקָעַס הִרְבָּה בִּעְבוּדָתוֹ, וְחָלְיוֹ -** ונעשה חולה מרוב עמלו, **וְקָצַף -** וכאשר יש לו הפסדים בממונו הוא קוצף על ה'. **(יז) הִנֵּה אֶשֶׁר רָאִיתִי אֲנִי טוֹב לְמִי שֵׁשׁ לוֹ מִמּוֹן יוֹתֵר מִצָּרְכָיו** בעולם הזה, **אֶשֶׁר אִמְנַם יָפָה לְאֹכֹל וְלִשְׂתוֹת** ממה שנתן לו ה', **וְלִרְאוֹת טוֹבָה -** אך יראה לעשות בשאר ממונו דברים טובים, צדקה ומעשים טובים, **בְּכֹל מָה שֶׁנִּשְׂאָר לוֹ מִעַמְלּוֹ שְׂיַעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ,** יותר ממה שהוא צריך **לְמַסְפָּר יָמֵי חַיָּו אֶשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים,** ולא יניח את שארית ממונו לאחרים, **כִּי הָרִי הוּא חֲלָקוֹ,** ואם יעשה בהם צדקה וחסד ישאר לו הממון לעולם, ולמה יתן לאחרים חילו. **(יח) וּמִבְּאֵר עֵתָה אֵת גְּרִיעוֹת הָעוֹשֶׁר, כִּי גַם כֹּל הָאָדָם אֶשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים עֵשֶׂר וּנְכָסִים, וְהַשְּׁלִיטוֹ לְאָכֵל מִמֶּנּוּ, וְלִשְׂאֵת אֵת חֲלָקוֹ -** ויש לו דעת לקחת עמו את מותר עושרו ונכסיו לעולם הבא, והיינו על ידי שאת כל מה שלא נצרך לו לאכילה ושתיה יתן לצדקה ומעשים טובים, ובכך ישא עמו הכל לעולם הבא, **וְלִשְׂמַחַת עַל יָדֵי זֶה בְּעַמְלּוֹ, וְזֶה בְּאֵמַת חֶלֶק טוֹב וּמוֹבָחָר בְּיוֹתֵר שִׁיחִיהָ לְאָדָם, אֲךָ צָרִיךְ הוּא לְדַעַת וּלְזָכוֹר כִּי זֶה מִתַּת אֱלֹהִים הִיא, וְלֹא בָאָה אֵלָיו טוֹבָה זֹאת מִעַצְמוֹ וּמִכּוּחוֹ, אֲלֵא רַק מֵאֵת ה'.** **(יט) אֲךָ יֵשׁ בְּדָבָר זֶה סִכְנָה, כִּי מִחֲמַת רֹב הַטוֹבָה הַמוֹשְׁפַעַת עֲלָיו, לֹא הִרְבָּה יִזְכֹּר אֵת יָמָיו חַיָּיו -** אינו זוכר הרבה שימי חייו הם מועטים, ואינו זוכר **כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה -** הוא זה שמספק את צרכיו, וכל זה קורה לו **בְּשִׂמְחַת לְבוֹ, כִּי טֵבַע הָאָדָם שֶׁכֵּאֲשֶׁר הוּא שֶׁמַּח בְּרִיבּוּי הַטוֹבָה שֵׁשׁ לוֹ, אִינוּ מִתְבּוֹנֵן בְּכֹךְ שֶׁהַכֹּל בָּא אֵלָיו מִיַּד ה', אֲלֵא מִרְגִישׁ שֶׁבְּכּוּחוֹ עֹשֶׂה אֵת כֹּל הָעוֹשֶׁר הַזֶּה, וְכֵן אִינוּ זוֹכֵר אֵת מִיעוּט יָמָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלִכֵּן יֵשׁ סִכְנָה גְדוּלָה בְּעוֹשֶׁר, כִּי אִפְּלוֹ כֵּאֲשֶׁר הוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ בְּאוֹפֵן נִכּוֹן וְרָאוּי, צָרִיךְ הוּא שֶׁמִּירָה מִיּוֹחַדָּת**

גופו מהכֶּסֶף, כי אינו יכול לאכול את הכסף עצמו, **וּמִי אֵהָב בְּהֶמוֹן -** ומי שאוהב שיהיה לו המון כסף, **לֹא תְבוּאָה -** ואינו מוציאו כדי לקנות תבואה לנפשו, והיינו שאינו עושה בו צדקה ומעשים טובים, שזהו הפרי העיקרי של הממון, אלא צוברו כעפר או שמוציאו עבור תאוותיו, **גַּם זֶה הַבָּל, כִּי לֹא יִשְׁבַע לְעוֹלָם מִלְּאֲסוּף הַמּוֹן כֶּסֶף שֶׁאִינוּ מוֹעִיל לוֹ כְּלוּם, וְאִין הַבֵּל גְּדוֹל מִזֶּה.** **(י) וּמִפְּרֵשׁ עֵתָה אֵת הַהַבְדֵּל בֵּין מִי שֶׁעוֹבֵד עֲבוּדַת ה', לְבֵין מִי שֶׁעוֹבֵד עֲבוּדַת הָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי הָעוֹסֵק בְּצָרְכֵי הָעוֹלָם הַזֶּה לְהִרְבוֹת לוֹ הוֹן וְעוֹשֶׁר, הָרִי אִינוּ יוֹכֵל לְאֹכֹל לְבָדוֹ אֵת הַכֹּל, אֲלֵא בְּרִבּוֹת הַטוֹבָה -** ככל שתתרבה אצלו הטובה והעשירות, בהכרח **שְׂרָבוֹ אוֹכְלִיָּה -** יתרבו האוכלים והנהנים ממנה, ואדם זה ישאיר את רוב הונו לבניו או לאחרים, **וּמָה כְּשֶׁרוֹן לְבַעְלִיָּה -** ומה הרווח שיש לבעל ההון מכל רכושו, **כִּי אִם רְאוֹת עֵינָיו -** רק זאת שהוא רואה בעיניו שיש לו הון רב, ועיניו שבעות מכך, אך אינו יכול להשתמש לבדו בכל הונו. **(יא) [לפני שיפרש שעובד ה' מקבל לבדו את כל שכרו], מוסיף כִּי גַם לְעַנֵּין הַמּוֹתָּה יֵשׁ הַבְדֵּל בִּינֵיהֶם, כִּי הַמּוֹתָּה אֲצֵל הַצְדִּיק אִינוּ אֲלֵא כְּשִׁינָה, כִּי קוֹדֵם שִׁימוֹת מֵרָאָה לוֹ ה' אֵת כֹּל שֶׁכָּרוּ הַמוֹכֵן לוֹ, וּמִתּוֹךְ כֹּךְ הוּא כְּבִיכּוֹל שֶׁבַע וּישֵׁן, וּמֵת מֵרָצוֹן, וְלִכֵּן מְתוּקָה הִיא שְׁנֵית [מִיתַת] הָעֵבֶד אֵת ה', כִּי לְאַחֲרָיו יִקְבֵּל אֵת כֹּל שֶׁכָּרוּ, וְאִם אִם אֲסָף מִצּוֹת רְבוּת, לֹא יֵאָכֵלוּ אַחֲרָיִם אֵת שֶׁכָּרוּ, אֲלֵא אִם מְעַט וְאִם הִרְבָּה, יֵאָכֵל לְבָדוֹ אֵת כֹּל שֶׁכָּרוּ. וְהַשְּׁבַע לְעֹשֶׂיר -** אך הרשע, שבעולם הזה היה עשיר ושבע, קיבל בכך את כל שכר מצוותיו, ושבע זה **אֵינְנוּ מֵיִיחַ לוֹ לִישׁוֹן** לאחר מותו, כי יצטרך לסבול אז את כל עונש עוונותיו [נמצא, שהרשע מקבל שכרו בעולם הזה, וגם שכר זה אינו אלא שביעת העינים, אך באמת אינו יכול להשתמש בכל ממונו לעצמו, ואחרים נוחלים אותו, ולאחר מותו סובל יסורים על כל עוונותיו. ואילו הצדיק, כל שכרו שמור לו לבדו לעולם הבא, בין מעט ובין הרבה, ואפילו המוות עצמו אינו קשה בעיניו, אלא הוא כשינה מתוקה עבורו]. **(יב) וּמוֹסִיף עֵתָה וְאוֹמֵר, שֶׁאִמְנַם רְעָה הִיא לְרַשַׁע שֶׁמִּקְבֵּל שֶׁכָּרוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲךָ יֵשׁ רְעָה חוֹלָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, שֶׁהִיא גְּרוּעָה יוֹתֵר, בְּכֹךְ שֶׁאֵף בְּעוֹלָם הַזֶּה עֲצָמוֹ הָעֵשֶׂר שְׂמוֹר לְבַעְלָיו לְרַעְתּוֹ, כִּי גוֹרֵם לוֹ צֵעַר גַּם בְּחַיָּיו. (יג) וּמִבְּאֵר מֵהוּ הַצֵּעַר שֶׁנִּגְרַם לְעֹשֶׂיר**

ועזרה גדולה מה' שלא יהיה בכלל 'וישמן ישרון ויבעט', אלא יזכור כי כל העושר בא אליו מאת ה'.

פרק ו (א) מוסיף עתה רעה נוספת שיש בענין העשירות, **יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, וְרַבָּה הִיא עַל הָאָדָם** - מצויה היא אצל הרבה בני אדם. **(ב)** **אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכְבוֹד, וְאֵינָנו חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יִתְּאוּהוּ, וְלֹא יִשְׁלִיטֵנוּ הָאֱלֹהִים לְאַכְלֵל מִמֶּנּוּ, כִּי אִישׁ נִכְרִי יֹאכְלֵנוּ, זֶה הִבֵּל וְחָלִי רָע הוּא,** כי אם היה העושר אובד ממנו היה שוכח אותו, אך כאשר העושר קיים נגד עיניו ואיש נכרי נהנה ממנו, זו רעה גדולה ועצומה לאדם, כי הקנאה קשה כשאלו, לראות את פרי יגיעתו ביד אדם זר. **(ג)** ומבאר עתה כי העושר והטובה בעולם הזה אינם מועילים לנפש באמת, כי אפילו **אִם יוֹלִיד אִישׁ מֵאֵה בָנִים, וְשָׁנִים רַבּוֹת יַחֲיֶה, וְרַב שְׂחִיּוֹ יָמֵי שָׁנָיו** - ויהיו ימי חייו ברבנות וגדולה, והיינו שיהיו לו כל המעלות שיש בעיני העולם הזה, בבנים, חיים ועשירות, **וְנַפְשׁוֹ לֹא תִשָּׁבַע מִן הַטּוֹבָה** - אם לא ישביע את נפשו בעשיית כל הטובות, והיינו כל המצוות המוטלות עליו, הרי יצטרך לבוא שנית בגלגול בגוף אחר, **וְגַם קְבוּרָה לֹא הִיְתָה לוֹ** - קבורת הגוף אינה עבורו, כלומר עבור נשמתו, כי כאשר אין האדם חוזר בגלגול, הרי הקבורה של הגוף היא גניזתו לצורך נשמתו לעתיד לבוא, אך כאשר חוזר הוא בגלגול, הרי יהיה לו גוף אחר לזמן התחיה, וקבורת הגוף הזה אינה עבור נשמתו, אלא לרימה ולתולעה שיאכלו את בשרו, **אֲמַרְתִּי, טוֹב מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶל. (ד) כִּי** - אשר הנפל הזה **בַּהֶבֶל בָּא וּבַחֲשָׁךְ יֵלֵךְ, וּבַחֲשָׁךְ שָׁמוּ יִכְסֶה. (ה)** אמנם **גַּם שָׁמֶשׁ לֹא רָאָה הַנֶּפֶל וְלֹא יָדָע,** ואף על פי כן **נַחַת לָזֶה מָזָה** - יש יותר נחת לנפל מאשר לאותו אדם שצריך להתגלגל שנית, ואינו יודע אם בגלגול השני יתקן את מעשיו כראוי. **(ו)** **וְאֵלוּ חִיָּה אֲפִילוֹ אֶלְפֵי שָׁנִים פְּעֻמִּים** - בכל גלגול אלף שנים, **וְטוֹבָה לֹא רָאָה** - אם לא זכה להשלים נפשו כראוי, **הֲלֹא אֶל מְקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ,** כי איבד את גופו ואת נשמתו. **(ז) כָּל עֹמֵל הָאָדָם לְפִיָּהוּ** - כי אותו אדם הנזכר לעיל, שבא בגלגול פעמיים, היה כל עמלו בעולם הזה לצורך אכילת פיו ושאר עניני העולם הזה, **וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא** - אך לא השלים את נפשו למלא את צרכיה כראוי, ולכן הכל הולך אל מקום אחד. **(ח)** ומבאר את הטעם שבני אדם נוטים להחליף את העולם

הבא בהבלי העולם הזה, **כִּי לִפִּי מֵרָאָה עֵינֵיהֶם, מֵה יוֹתֵר** - מה היתרון שיש **לְחַכָּם מִן הַכְּסִיל,** והרי בעולם הזה לא ניכר שום הבדל ביניהם, **מֵה לְעֵנֵי יוֹדָע לְהֵלֵךְ נֶגֶד הַחַיִּים** - ולכן מי שהוא עני בדעתו, אומר, מה התועלת שתהיה לי מכך שאלך נגד טבע החיים לצער את עצמי בקיום המצוות, והרי איני רואה בעולם הזה כל תועלת שתהיה לי מכך. **(ט)** ואמנם לכאורה באמת יש לתמוה מדוע ברא ה' את העולם בדרך זו, והרי **טוֹב מִרְאֵה עֵינַיִם מֵהֵלֵךְ נֶפֶשׁ** - היה טוב יותר שיראה האדם בעיניו את התועלת של המצוות והמעשים הטובים, מאשר שתצטרך נפשו להלך במחשבתו ולהתבונן מה הדרך הטובה יותר, **גַּם זֶה הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ,** כי התשובה לכך היא גם מהדברים המקובלים מדור לדור וגם מההתבוננות בשכל האדם. **(י)** ומבאר את התשובה לכך, **מֵה שְׂחִיָּה כָּבֵד נִקְרָא שְׁמוֹ** - הרי השכר והעונש הרוחניים, כבר נקראו שם בדורות הקודמים, כ'גן עדן' ו'גהינם', ומפורסם הדבר אצל כל בני האדם, **וְנוֹדָע אֲשֶׁר הוּא אָדָם** - וגם מובן הדבר בשכל מצד עצם הדבר הידוע שהוא אדם, ולא בעל חיים, ואם לא היו לו חיים לאחר מיתת הגוף, הרי הוא כמו בעלי החיים ואף גרוע מהם, וכיון שיש לאדם שכל המעלה אותו מדרגת בעל חיים, בהכרח יש איזה עונג בעולם אחר המתאים לשכלו כפי מעלתו הרוחנית, כי לשכל אין הנאה בדברים גשמיים. וכיון שהדבר מקובל מדור לדור, ואף מוכרח מצד השכל, אין צורך שיראה זאת האדם בעיניו. ומלבד תשובה זו, **וְלֹא יוֹכֵל לְדַיֵּן עִם שְׂתַקִּיף מִמֶּנּוּ** - אין האדם יכול להתווכח ולהקשות כנגד הקדוש ברוך הוא, שהוא תקיף ממנו, וחייב האדם לעשות רצון ה' ומצוותיו גם אם אין הדברים מושגים בדעתו. **(יא)** **כִּי יֵשׁ דְּבָרִים הַרְבֵּה מִרְבִּים הֶבֶל** - ואמנם יש בני אדם שיש להם קושיות, אך באמת אלו הם דברים המרבים הבל, **כִּי מֵה יוֹתֵר לְאָדָם** - מה היתרון שיש לאדם כשיעיין ויקשה בדברים אלו, והרי בין אם הוא מבין ובין אם אינו מבין, עליו לעשות מה שנצטווה מה'. **(יב)** וטעם נוסף לכך שאין לאדם להצטער ולא יקשה בעיניו לוותר על טובות העולם הזה עבור קיום המצוות, **כִּי מִי הוּא שִׂוְדָע מֵה טוֹב בְּאֵמֶת לְאָדָם בְּחַיִּים, בְּמִסְפַּר יָמֵי חַיֵּי הַבָּלוּ, וַיַּעֲשֵׂם כְּצֵל** - שימים אלו חשובים רק כצל עובר, והרי יתכן שמה שנדמה בעיניו כטובה גדולה, כמו העשירות שהוא מתאוה לה, תהיה

הקוצים הדולקים תחת הסיר, שמשמיעים רעש גדול להראות שגם הם נחשבים לעצים, אך אינם מביאים כל תועלת אמיתית כי הם כבים מהר ואין ממשות אפילו בגחלתם, **פן שֶׁחַק הַכְּסִיל** - כך היא הטובה שיש לרשע בעולם הזה, שמשמיע קולו להראות שיש לו עושר, **וְגַם זֶה הַבָּל**, כי עושרו כלה מהר, וגם בעוד שהוא קיים אינו שולט עליו ליהנות ממנו. (ז) **כִּי הַעֲשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם** - הדבר שמטה את החכם מדרך הטוב אל דרך ההוללות, הוא ה'עוֹשֵׂק' שרואה שנעשק הצדיק בעולם הזה, והיינו שרואה צדיק ורע לו, **וַיֵּאבֵד אֶת לֵב מִתְּנָה** - ומחמת כך הוא מאבד את לב החכמה שקיבל במתנה. (ח) אבל לפי האמת אין זו קושיה כלל, כי **טוֹב אַחֲרֵית דְּבָר מִרְאשִׁיתוֹ**, וטובה היא לצדיקים שתחילתן יסורים בעולם הזה, וסופם שלווה לעולם הבא, **טוֹב לֵאדָם לֵהוּיֹת אַרְךָ רוּחַ** ולסבול יסורים, **מִגְּבַה רוּחַ**, המתאוה לראות מיד את טובתו. (ט) **אֵל תְּבַהֵל בְּרוּחְךָ לְכַעוֹס** - כאשר תראה דבר שאינו לרוחך, אל תמהר לכעוס, **כִּי כַעַס בְּחִיק כְּסִילִים יְנוּחַ**. (י) **אֵל תֵּאמַר מָה הָיָה**, ותתפלא על כך **שֶׁהַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאַלְהָה**, שבימים הראשונים היה טוב לצדיקים ואילו עכשיו הטובה באה לרשעים, **כִּי לֹא מִחֲכָמָה שְׁאַלְתָּ עַל זֶה**. (יא) כי **טוֹבָה הַחֲכָמָה** שהיתה לדורות הראשונים **עִם נִחְלָה** - זכות אבות שהיתה להם כנחלה, ומחמת כך באה עליהם טובה גם בעולם הזה, **וַיֵּתֵר לְרֵאֵי הַשָּׁמַשׁ** - טובה יתירה היתה להם, כיון שהשגחת ה' עליהם היתה בבחינת שמש, שזהו הכינוי להשגחה בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, כמו שנאמר (תהלים פ"ד י"ב) **"כִּי שָׁמַשׁ וַיִּמְגֵן ה' אֱלֹהִים"**, כי היתה השגחת ה' חזקה עליהם כתוקף השמש בצהריים, ואילו בזמן שאינם עושים רצונו של מקום משולה השגחת ה' עליהם למראה הקשת, כמו שנאמר (יחזקאל א' כ"ח) **"כְּמִרְאֵה הַקְּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעַנְן בְּיָוִם הַקְּשָׁם כִּן מִרְאֵה הַנֶּחֱבֵה סָבִיב הוּא מִרְאֵה דְמוֹת כְּבוֹד ה'"**, כי מראה הקשת הוא אור השמש הנראה בענן, וכאילו העננים חוצצים בין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן אין באה עליהם שפע טובה בעולם הזה. (יב) וטעם נוסף לחילוק בין הדורות, **כִּי כָל הַדּוֹרוֹת וְכָל אֲנָשֵׁי הָעוֹלָם הָיוּ בְּתַחֲלִילָה כְּלוּלִים בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן**, שהיה **בְּצֵל הַחֲכָמָה** העליונה, **בְּצֵל הַכְּסִיף** - במקום הנכסף לכל הברואים להיות שם, הוא גן

שמורה לו לרעתו, **אֲשֶׁר מִי יִגִּיד לְאָדָם מָה יִהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמַשׁ**, והרי אינו יכול לדעת זאת, ואם כן ראוי שלא יקשה בעיניו לוותר על דבר הנראה בעיניו כטובה, כי באמת זו טובה המוטלת בספק ותלויה בעתיד הנעלם ממנו, והוא מוותר עליה עבור טובה אמיתית שה' יתן לו בודאי, שזהו עונג נצחי וקיים. **פֶּרֶק ז' (א)** לאחר שגינה גם את השגת העשירות [וכן גינה בתחילה את מעלות החכמה והגבורה כשאינם משמשים לעבודת ה'], מתחיל לשבח את מעלת הצדיק והחכם, ואומר, **טוֹב שֵׁם שֵׁם לֵאדָם בְּצַדְקוֹתָו וּבַתּוֹרָתוֹ, מִשְׁמֵן טוֹב**, כי כמו השמן המביא אור לעולם, כך תלמיד חכם מאיר גם הוא לעולם, אך בשונה מהשמן הגשמי שהוא כלה לבסוף, הרי הטוב שמשפיע הצדיק בעולם אינו מסתיים, **וַיּוֹם הַמּוֹת טוֹב** אצלו יותר **מִיּוֹם הַחַיּוֹת**, כי ביום המוות חוזרת נשמתו אל האלהים אשר נתנה, ומקבל שכרו ליהנות מזיו השכינה. (ב) **טוֹב לְלַכֵּת אֶל בֵּית אָבֶל**, המתאבלים על מת כזה שהוא בבחינת **מְלַכֵּת אֶל בֵּית מִשְׁתָּה** - שאחר מיתתו הולך אל 'בית המשתה' שלו [וכאילו נאמר, טוב ללכת אל המתאבלים על מי שהלך במיתתו לבית המשתה], כי אצלו יום המוות הוא טוב מאד, **בְּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם** - כי על ידי מעשיו הטובים בא אל התכלית הראויה לאדם, **וְהָיָה יִתְּן אֶל לְבוֹ** - כאשר יראה שעל אף שבחייו היו לצדיק יסורים, מכל מקום נפטר מהעולם בשם טוב, יתן אל ליבו את הדבר האמור בפסוק הבא. (ג) כי **טוֹב הוּא הַכְּעַס** שנוהג ה' עם הצדיקים בעולם הזה, להענישם על עוונותיהם המועטים, **מִשְׁחֹק שְׂנוּהַג ה' עִם הַרְשָׁעִים** בעולם הזה, לתת להם שכר על מצוותיהם המועטות, **כִּי בָרַע פְּנִים** - כאשר ה' מראה לצדיק פנים רעות בעולם הזה, **יֵיטֵב לֵב הַצַּדִּיק לְשׁוֹב אֶל ה'**, ויזכה לחיי העולם הבא. (ד) **לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אָבֶל**, כי על ידי זה ייטב ליבם לשוב אל ה', **וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שְׂמָחָה**, ומתוך ריבוי שמחתם הם מתגאים, וכועסים על כל דבר הנעשה בניגוד לרצונם. (ה) כשיראה האדם את מיתת הצדיקים בשם טוב לאחר שסבלו יסורים בחייהם, יבין בדעתו כי **טוֹב לְשָׁמֵעַ וְעֵרַת חָכָם** - טוב לאדם לקבל על עצמו את היסורים שמביא עליו ה', **מֵאִישׁ שָׁמַע** - המקבל ונהנה משיר הַכְּסִילִים, כי שמחתם הבל. (ו) ומבאר מדוע שמחת הכסילים היא הבל, **כִּי כְּקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר** - כמו

העדן, וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחֲכָמָה תַּחֲיָהּ בְּעֲלִיָּהּ - והיה לו יתרון חכמה גדול על כל הברואים שבעולם, עד שהיה יכול לזכך את גופו החומרי ולחיות לעולם. (יג) ואם כן, רָאָה אֶת גְּדוּלְתוֹ שֶׁל אָדָם הָרֵאשׁוֹן שֶׁהִיָּה מַעֲשֶׂה - יציר כפיו של הָאֱלֹהִים, ולפי גודל מעלתו כך גודל הפגם שעשה בחטאו באכילה מעץ הדעת, **כִּי מִי יוֹכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עָוְנוּ**, וכיון שהוא כלל את כל הנשמות, וכל אדם וכל דור היו כלולים באבר אחר של אדם הראשון, אם כן לפי גודל הפגם שנוצר באבר מסוים כך אותו דור סובל יותר יסורים, לעומת דור שלא פגם כל כך בחטא זה. (יד) **בְּיוֹם טוֹבָה** - כאשר ה' משפיע עליך שפע טובה, הֲיִיָּה בְּטוֹב, ואל תהיה בכלל אלו שנאמר עליהם (דברים ל"ב ט"ו) "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט", ו**בְּיוֹם רָעָה** אל ירע הדבר בעיניך, אלא **רָאָה כִּי גַם אֶת זֶה לַעֲמֹת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים**, שכנגד הרעות הבאות על האדם בעולם הזה יבואו עליו טובות מרובות בעולם הבא, **עַל דְּבָרֵת - בַּעֲבוּר שְׁלֹא יִמָּצֵא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה**, כלומר, שכאשר יגיע האדם לעולם הבא, לא ימצא שום דבר המתנגד לחלקו העיקרי שם, שאם היה רשע, יקבל כל שכרו בעולם הזה, ובעולם הבא יקבל רק עונש. ואם היה צדיק, יקבל כל עונשו בעולם הזה, ולעולם הבא יקבל שכר טוב בלבד. (טו) **אֶת הַכֹּל רָאִיתִי בְּיָמַי הַבְּלִי, יֵשׁ צְדִיק אַבְדַּ בְּצַדִּיקוֹ** - מחמת צדקו, כמו איוב, שמחמת שהצדיק את עצמו מאד, טען טענות כנגד משפטי ה' עד שבא לכפירה בדברים מסוימים, ונעשה אובד, שהוא כינוי לרשע. **וַיֵּשׁ רָשָׁע מֵאֲרִיךְ בְּרַעְיוֹנוֹ**, כמו אלישע בן אבויה, שמחמת שהחזיק את עצמו לרשע גמור שאין לו תקנה, הרבה להרשיע ולפשוע יותר. (טז) ולכן התקנה לזה היא **שֶׁאֵל תְּהִי צְדִיק הֲרֵבָה בְּעֵינֵי עַצְמְךָ, וְאַל תִּתְחַכֵּם יוֹתֵר** על משפטו של ה', וכן אל תתבונן בדברים שלמעלה מהשגתך ואין לך רשות לעסוק בהם, **לְמָה תִּשְׁוֹמֵם** - תשאר שומם וריק לעולמי עד. (יז) וכן אף אם הרשעת במעשיך, מכל מקום **אַל תִּרְשָׁע הֲרֵבָה** - אל תוסיף להרשיע עוד, **וְאַל תְּהִי סָכַל** בכך שתימנע מלהתבונן בדברים שחייב האדם להתבונן בהם, כמו יסודות האמונה, **לְמָה תִּמּוֹת בְּלֹא עֵתָּךְ** על ידי שתרשע הרבה, והרי יתכן שהיית יכול לשוב בתשובה על רשעותך הראשונה ולהאריך ימים, ומחמת ריבוי הרשע תמות קודם זמנך. (יח) ומבאר מה היא הדרך הנכונה

שבה צריך האדם לחשוב את עצמו, **טוֹב אֲשֶׁר תִּאָּחַז בְּזָה, וְגַם מְזָה אֵל תִּנַּח אֶת יָדְךָ**, כלומר, אל תחשיב את עצמך כצדיק ולא כרשע, אלא כבינוני, וכן לא תעיין בדברים שלמעלה מהשגתך, ולא תמנע מלהתבונן בדברים שאתה חייב בהם, אלא תאחז בשניהם לתת חלק לכולם, **כִּי יֵרָא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת כָּלָם. (יט)** וכנגד מה שהזהיר (פסוק י"ז) שגם אם רשעת מעט אל תוסיף להרשיע הרבה, אומר כי **הַחֲכָמָה תִּעֲזֹר** - תועיל כמגדל עוז **לְחַכְמָה, מַעֲשֶׂרָה שְׁלִיטִים אֲשֶׁר הֵיוּ בְּעִיר** - אף אם טימא את עשרת הכוחות שיש באדם [כי האדם מכונה 'עיר קטנה'] להטותם לצד הטומאה, מכל מקום תועיל לו החכמה, כי כך הטביע הבורא יתברך בכח הנשמה, שלעולם תוכל לחזור בתשובה ולשוב אל ה', אף אם כבר הרשיע מאד ושלטו בו כל כוחות הטומאה. (כ) וכנגד מה שאמר (פסוק ט"ז) שלא יהא האדם צדיק בעיני הרבה, אומר **כִּי אָדָם אֵין צְדִיק בְּאֲרָץ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רַק טוֹב, וְלֹא יִחָטָא. (כא)** **גַּם לְכֹל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִדְבְּרוּ עִמָּךְ** אותם עשרה שליטים, שהם עשרת כוחות הטומאה המנסים להוסיף ולהחטיא אותך, **אַל תִּתֵּן לְבָבְךָ, אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע אֶת עֲבָדְךָ מִקְלָלְךָ** - אל תשמע בקולו של היצר הרע, שנתנו לך ה' כדי שיהיה עבדך, ועליו נאמר (משלי כ"ט כ"א) "מִפְּנֵיךְ מִנְעֵר עֲבָדוֹ", והוא רוצה תמיד להביאך לידי בזיון [וקללה האמורה כאן היא לשון בזיון, כמו שנאמר (דברים כ"ה ג') "וַיִּנְקְלָה אֶחָידָךְ"]. (כב) **כִּי גַם פְּעָמַיִם רַבּוֹת יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר גַּם אֶתָּה קָלַלְתָּ אַחֲרָיִם**, כלומר, הרי אתה יודע שפעמים רבות שמעת בקול היצר הרע, ומחמת כן ביזית וקלקלת בעולמות העליונים, על כן אל תשמע בקולו כלל, כי כל כוונתו ורצונו לבזותך. (כג) וכנגד מה שהזהיר (פסוק ט"ז) שלא להתבונן בדברי חכמה למעלה ממה שיש רשות לאדם להשיג, אומר, הרי את **כָּל זֶה נִסִּיתִי בַּחֲכָמָה**, ואני הרי הייתי החכם מכל האדם, ועל כן **אֶמְרָתִי אֶחְכָּמָה** גם בדברים אלו, ולא עלתה בידי, אלא **וְהִיא רְחוּקָה מִמֶּנִּי**, וכל שכן בני אדם רגילים שאינם חכמים כל כך, בודאי אינם יכולים להתבונן בדברים אלו. (כד) ואף שבשעה שניתנה התורה לישראל על ידי משה רבינו היו כל דברי התורה ברורים, הרי **רְחוּקָה הוּא מֵה שְׁהִיָּה** באותו זמן, כי אז היתה השראת השכינה ומשה רבינו בעצמו קיבל את התורה מה' ולימדה לישראל, **וְעַמּוּק עִמּוּק מִי יִמְצְאוּנִי**

אך עתה שהתרחקנו נעשו הדברים עמוקים מכדי שנוכל למוצאם בשכלנו. (כה) ולכן גם אני, הגם שהחכמתי מכל האדם, **סבּוּתִי אֲנִי וְלִבִּי** - הסבתי את ליבי מלהתבונן בדברים עיוניים אלו, רק **לְדַעַת וְלָתוֹר וּבְקֶשׁ חֲכָמָה וְחֻשְׁבוֹן** - ופניתי לעסוק רק בחכמות שהאדם חייב לדעת אותם ולעסוק בהם, וצריך לתת חשבון לפני ה' על מה שאינו יודע מדברים אלו, **וְלְדַעַת רְשָׁע כָּסֵל** - לדעת שהכסילות, שזהו כינוי לשכל הטועה והמשובש, מביאים על האדם את הרשעות, **וְהַסְכָּלוֹת הַזֹּלְלוֹת** - ולדעת שהסכלות, שהיא ההנהגה בהעדר החכמה והדעת לגמרי, מביאה את ההוללות, שזהו טירוף הדעת, ואילו הם דברים שחייב האדם לדעת אותם. (כו) מבאר עתה שחייב האדם לעסוק במצוות המעשיות שנכתבו בתורה, **וּמוֹצֵא אֲנִי מֵרַמּוֹת אֶת הָאִשָּׁה** - את החומריות, שהיא רעה בעצמותה, **אֲשֶׁר הִיא מְצוּדִים וְחַרְמִים לְבָהּ**, כי החומריות מתאוה תמיד אל הרע, **אֲסוּרִים יְדִיָּהּ** - ידיה קשורות מלעשות מצוות, ורק מי שהוא טוב לפני האלהים הוא אשר **יִמְלֹט מִמָּנָה, וְחוֹטֵא לְכַד בָּהּ**, וכיון שהמצוות המעשיות הן המכניעות את החומר, צריך האדם להתחזק בעשיית מצוות אלו. (כז) **רְאֵה זֶה מְצַאֲתִי, אִמְרָה** [נפשו המשכלת של] **קְהֵלֶת**, מצוה שציווני ה', שהיא **אַחַת לְאַחַת** - מצוה אחת שעיקרה עבור תכלית אחרת, וכגון הציווי על המלך שלא להרבות סוסים, שתכליתה היא כדי שלא להשיב את העם מצרימה, **לְמִצַּא חֻשְׁבוֹן**, שאפילו אם עבר על הציווי, ולא נגרמה התוצאה, וכגון שהרבה סוסים ולא השיב את העם למצרים, גם בזה צריך לתת חשבון לפני ה', כי אף זה אסור, ולכן צריך לימוד רב וזהירות גדולה בקיום המצוות. (כח) ומוסיף על כך ואומר, **אֲשֶׁר עוֹד בְּקֶשֶׁה נַפְשִׁי** לבחון את הדבר, אם אוכל לעשות את הדבר שהזהירה עליו התורה בלי שאבוא לידי העבירה שמחמתה באה האזהרה, כי הרביתי סוסים והייתי בטוח בעצמי שלא אשיב את העם למצרים, וכן הרביתי נשים והייתי בטוח שלא יסירו את לבבי, **וְלֹא מְצַאֲתִי**, כי לבסוף עברתי גם על התוצאה שמפניה הזהירה התורה, ולכן צריך זהירות רבה גם בדברים אלו, שהזהירה עליהם התורה מחמת שהם גורמים לדבר אחר. ומבאר את הטעם לכך, כי **אֲדָם אֶחָד מְאֻלָּף מְצַאֲתִי**, כלומר השכל העיוני של האדם, יתכן למצוא אחד מאלף שלא תהיה לו שום נטיה

אל החומר והרע, **וְאִשָּׁה** - אבל החומר עצמו, שלא תהיה לו שום נטיה אל הרע, **בְּכָל אֵלֶּה לֹא מְצַאֲתִי**, ולכן צריך האדם שמירה מרובה לעסוק במצוות המעשיות, כי הם המכניעות את החומר, ועל ידי שהוגה בתורה מיישר את השכל, ולא יעסוק כלל בחקירות וחכמות חיצוניות אלא יסמוך על הקבלה. (כט) ואל תתמה מדוע ברא ה' את האדם מחומר גרוע כל כך, הנוטה כולו אל הרע, **לְבַד רְאֵה זֶה מְצַאֲתִי**, שאין זו קושיה, **אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל**, כי נתן לו את המצוות המעשיות המכניעות את החומר ומזככות אותו, **וְהִמָּה בְּקִשּׁוֹ** לעשות דברים אחרים, המביאים עליהם **חֻשְׁבוֹת רַבִּים**, שצריכים הם לתת חשבון על מעשיהם, שהפכו את הטוב לרע, אך אם היו מקיימים את המצוות המעשיות כפי שנצטוו עליהם, היה גם החומר משתנה לטוב.

פֶּרֶק ח (א) עתה חוזר למה שהזהיר לעיל (פרק ז') פסוקים ט"ז-י"ז) שלא להתחכם הרבה, ולא להיות סכל, ועל כך אומר עתה, **מִי כָהֲחָכָם** - מי שינהג בחכמה כזו, **וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דָּבָר** - ומי שַׁיָּדַע לעשות את הפשרה הזו, והיינו שחכמת אדם תאיר פָּנָיו, כי יעסוק בחכמה העיונית, **וְעוֹז פָּנָיו יִשְׁנָא** - ואף על פי כן ישנה את עוז פניו, שזהו כח שכלו, ויכניעו בפני מה שכתוב בתורה. (ב) וכאשר יטה אותו שכלו לעשות דבר שלא כפי מה שכתוב בתורה, כי ייראה לו שזו הדרך הנכונה עתה עבורו, יתגבר על שכלו ויאמר, **אֲנִי פִי מְלֻךְ שְׁמֹר** - חייב אני לשמור ולקיים כל מה שנצטוויתי מפי מלכו של עולם, אף שהוא מתנגד לשכלי ולהבנתי, **וְעַל דְּבַרֹת שְׂבוּעַת אֱלֹהִים** - שהרי כל אדם מישראל נשבע בהר סיני לקיים את כל דברי התורה. (ג) אף אם תראה ענינים בהנהגת העולם, שאינך מבינם, **אֵל תִּבְהַל** - אל תמהר בדעתך לומר ש**מִפְּנֵי תִלְךָ** - שהלכת מלפני ה' ואינך מושגח על ידו, **אֵל תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע** - וכן אל תחשוב סברה רעה זו, לחשוב שאין לאדם בחירה חופשית, ותאמר בטעותך **פִּי כָל אֲשֶׁר יִחַפֵּץ ה'** יַעֲשֶׂה האדם, כי ה' הוא המכריח את האדם בכל מעשיו. (ד) ותאמר לפי טעות זו **בְּאֲשֶׁר דָּבָר מְלֻךְ** העולם הוא ה**שְׁלֵטוֹן** על כל מעשי בני האדם, **וּמִי יֹאמֵר לוֹ מֶה תַּעֲשֶׂה**, כלומר, טענתך על טעויות אלו, של סילוק ההשגחה או סילוק הבחירה, תהיה שאמנם אי אפשר לטעון כלפי ה' מדוע עשה דברים מסוימים, אך ייראה לך בשכלך שכן הוא הדבר, שאין

ידם יחד עם הרשעים שבעיר, ולכאורה דבר זה גורם לאנשים שלא להאמין בהשגחת ה', **גַם זֶה הִבֵּל**, וכפי שיבאר. (יא) וכן יש דבר נוסף הגורם לאנשים לתמוה על הנהגת ה' ולהסתפק בה, **אֲשֶׁר אֵין נַעֲשֶׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה** - שהעושה רעה אינו נענש מיד, **עַל כֵּן מֵלֵא לֵב** [מלשון "מֵלֵא לֵב לַעֲשׂוֹת כַּן"] **בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע**, כי אינם רואים שעושי רשעה נענשים מיד. (יב) **אֲשֶׁר חֹטֵא עֲשֵׂה רָע מֵאֵת** - מאות פעמים, **וּמֵאֲרִיז לֹו** ה' אפו שלא להענישו מיד. ועתה משיב על כל הדברים הללו, **כִּי גַם יוֹדַע אֲנִי** את סיבת הדבר שאין ה' מעניש מיד את הרשעים, וכן לפעמים באות רעות על הצדיקים, **אֲשֶׁר יִהְיֶה טוֹב לִירְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירָאוּ מִלִּפְנֵי**, כי אם היה הצדיק מקבל שכרו מיד, והרשע נענש מיד, לא היו יראי האלהים מקבלים שכר על מעשיהם הטובים, כי לא היתה בחירה לאדם בין טוב לרע, אם הרעה היתה מביאה אחריה מיד עונש, והטובה היתה מביאה מיד את השכר, ורק כיון שה' אינו מראה מיד את השכר והעונש, ויש בחירה ביד האדם, מקבלים יראי האלהים שכר טוב על בחירתם בעולם הבא, שהוא הטוב האמיתי, כיון שצדקתם היתה תלויה בבחירה. (יג) **וְטוֹב לֹא יִהְיֶה לְרָשָׁע** בעולם הבא שכולו טוב, **וְלֹא יֵאֲרִיז יָמִים** בעולם הבא שכולו ארוך, כי אף אם נמצאה בו איזו מצוה, יקבל את שכרה בעולם הזה, בכדי שלא יזכה לבוא לחיי העולם הבא, וכל טובותיו שבעולם הזה אינם אלא **כַּצֵּל**, העובר מהר, וסיבת הדבר היא **אֲשֶׁר הִרְשַׁע אֵינְנוּ יִרָא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים**. (יד) עתה מבאר את מה שנראה בעולם, שלפעמים מזדמנים לצדיקים מעשים הנראים כעבירות, ולרשעים מזדמנים מעשים הנראים כמצוות: **יֵשׁ הִבֵּל אֲשֶׁר נַעֲשֵׂה עַל הָאָרֶץ**, **אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מְגִיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרָשָׁעִים**, וכמו השבטים במכירת יוסף, מעשה יהודה ותמר, ודוד המלך עם בת שבע, **וְיֵשׁ רָשָׁעִים שְׂמֹגִיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים**, כמו עשיו שכיבד את אביו, ונבוכדנצר שרץ בשביל כבוד ה', וזהו דבר שקשה לאדם להבין, מדוע מזדמן מכשול לאדם צדיק, ומזדמנת מצוה לאדם רשע, **וְאִמְרָתִי שָׁגַם זֶה הִבֵּל** להקשות כן. (טו) ולפני שיבאר את התשובה לשאלה זו [שתבואר בפרק ט' פסוקים א' ב'], אומר שטוב יותר שלא להעמיק כלל בשאלות אלו, שהתשובות עליהן אינן מובנות

השגחה או שאין בחירה. (ה) דוחה עתה את סברת האדם על סילוק ההשגחה, כי באמת כל הנעשה בעולם הוא בהשגחה, **וְשׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יִדַּע דָּבָר רָע** מחמת המצוות שעשה, ומה שתראה לפעמים צדיק ורע לו, עשוי הדבר להיות מחמת שני דברים, **וְעַת** - יתכן שזהו מחמת הזמן והמזל, שנולד במזל רע, ואם ייטיב לו ה' שלא כפי מזלו ינוכה משכרו לעולם הבא, **וּמִשְׁפָּט** - יתכן שזהו מחמת עונש על חטא שאינו ניכר לכל, ודבר זה **יִדַּע מִי שִׁישׁ לוֹ לֵב חָכָם**. (ו) **כִּי לְכָל חַפְצֵי יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט**, וכפי שהתבאר שהמזל והחטאים גורמים רעה לאדם. **כִּי** - אלא דבר זה מביא את האדם לכפור בהשגחה מחמת שרעת האדם **רַבָּה עָלָיו** - נראה לאדם שהרעה שבאה עליו גדולה מכפי מעשיו הרעים, ומחמת כן הוא בא לפקפק בהשגחת ה'. (ז) ובנוסף לכך, **כִּי הָאָדָם אֵינְנוּ יוֹדַע מַה שְׂיִהְיֶה**, ומה היא הטובה העתידה לבוא עליו בעולם הבא, **כִּי פֶאֶשֶׁר יִהְיֶה הַדָּבָר**, **מִי יִגִּיד לוֹ** - מי הוא שיכול לומר לאדם מהו השכר או העונש שקיבל לאחר מותו, ולכן אין הדבר ידוע, וגורם לבני אדם להרהר אחרי הנהגת ה' בעולם. (ח) מוסיף לבאר את הטעם שהרשע כופר בהשגחת ה' בעולם, כי הוא רואה שאין אדם שליט ברוח בהגיע יום מיתתו הטבעית, **לְכָלֹא אֵת הָרוּחַ** ולהשאירה בגופו, וגם הצדיק מת כאשר בא יומו, **וְאֵין שְׁלִטוֹן** אף לצדיק **בְּיוֹם הַמָּוֶת** - ביום שהמוות שולט בעולם, והיינו כשיש מגיפה וכדומה, שנספה גם הצדיק, **וְאֵין מִשְׁלַחַת** - אין אדם משתלח לחופשי **בְּמִלְחָמָה**, אלא גם הצדיק נהרג במלחמה, ומחמת שלשה דברים אלו שרואה הרשע, **וְלֹא יִמְלֹט רָשָׁע אֵת בְּעָלָיו** - אין הרשע ממליט ופולט את הרשע ממנו, אלא נשאר הרשע ברשעותו. (ט) **אֵת כָּל זֶה רְאִיתִי וְנָתַן אֵת לִבִּי**, **לְכָל מַעֲשֵׂה אֲשֶׁר נַעֲשֵׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ**, **עַת אֲשֶׁר שְׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם** - כאשר הרשע שולט בצדיק, וקשה לאדם להשיג את הטעם לכך, ועל זה אומר שראה והשיג ברוח הקודש שדבר זה נעשה **לְרָע לוֹ** - להביא רעה על הרשע. (י) **וּבִכֵּן רְאִיתִי רָשָׁעִים קִבְּרִים** [-מקובצים], והם הרשעים שהתקבצו להחריב את בית המקדש ואת ירושלים **וְנָבְאוּ**, **וּמִמְקוֹם קְדוֹשׁ יִהְלְכוּ**, **וְיִשְׁתַּכְּחוּ** - נמצאה שליטתם ורעתם גם **בְּעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ** - באנשי העיר הצדיקים, שנהגו בדרך נכונה [ולשון 'כן' היא כמו 'נכון'], כי גם הם נענשו על

וכלולות בו, וכאשר חטא ועירב את הטוב ברע, גרם לכך שיהיו ניצוצות קדושה גם אצל הרשעים, והוא הגורם להם לפעמים לעשות מעשים טובים, אך כיון שלא נעשה הדבר ברצונם אין זו נחשבת למצוה, **מִקְרָה אֶחָד לְצַדִּיק וְלְרָשָׁע**, כי כשם שאצל הצדיק יכול להיות שיהיו ניצוצות מכוחות הטומאה, כך קורה לרשע שיהיה לו ניצוץ של קדושה, הגורם לו לעשות טוב. **לְטוֹב וְלְטָהוֹר** - למשה רבינו, שהיה מכונה 'טוב', והיה גופו טהור לגמרי מעכירות החומר, כי לא אכל ארבעים יום, ועם כל זה בא לכלל כעס ומחמת כן בא לכלל טעות, עד שעשה דבר שלפי דרגתו העליונה נחשב לחטא שמחמתו נגזר עליו שלא להכנס לארץ ישראל, בדומה לעונש שקיבלו המרגלים, **וְלְטָמֵא** - למרגלים הרשעים, שמחמת מעשיהם הרעים נגזר עליהם שלא להכנס לארץ ישראל. **וְלִזְבַּח וְלֹאֲשֶׁר אֵינְנוּ זֹבַח** - הם קין והבל, והבל נקרא 'זובח' כיון שהקריב מבכורות צאנו, וקין נקרא 'אשר איננו זובח', כי לא הביא קרבנו כראוי, שבסיבתם נגזרה המיתה על כל בני האדם [כי מצד חטא אדם הראשון עדיין לא היה מוכרח המוות להיות בכל בני האדם, וקין והבל במעשיהם גרמו לכך שיהיה המוות דבר הכרחי בכל אדם כדי שיגיע לבסוף אל תיקונו], ולכן המוות שוה בכל, **כְּטוֹב כְּחָטָא**, שהכל מתים לבסוף, ואף משה רבינו המכונה 'טוב' בכלל זה. **הַנְּשָׁבַע**, והוא צדקיהו מלך יהודה שנשבע לנבוכדנצר, **כְּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יֵרָא**, זה שמשון, שנאמר בו (שופטים ט"ו י"ב) "וַיֵּאמֶר לָהֶם שְׁמֹשׁוֹן הַשְּׂבָעוּ לִי", הרי שהיתה שבועה חמורה בעיניו, ושניהם מתו בניקור עיניים. (ג) ולאחר שביאר את הטעם לכך שלפעמים מזדמן חטא לצדיקים ומזדמנת מצוה לרשעים, אומר כי **זֶה רָע בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ**, כי דבר זה גורם לאנשים לטעות ולנטות מדרך הטוב, **כִּי רוּאִים הֵם שִׁמְקָרָה אֶחָד קוֹרָה לְכָל, וְגַם לֵב בְּנֵי הָאָדָם מְלֵא רָע, וְהוֹלְלוֹת בְּלִבָּם בְּחַיֵּיהֶם** - כיון שרוצים הם להתענג בעולם הזה, לבם מלא הוללות, לומר שכדאי ליהנות בעולם הזה, **וְאַחֲרָיו אֵל הַמָּתִים** - כיון שהאחרית של כל אדם היא להיות בין המתים, ואינם מאמינים שהנפש נשארת קיימת לאחר מיתת הגוף. (ד) ואותם אנשים תמהים ואומרים, **כִּי מִי אֲשֶׁר יַחְבֹּר אֵל כָּל הַחַיִּים יֵשׁ בְּטָחוֹן** - וכי יש אדם שיכול להיות בטוח שאחרי מותו יבחר להיות מחובר אל החיים הנצחיים, בדומה

תמיד מיד, **וְשִׁבְחָתִי אֲנִי אֶת הַשָּׁמַחָה, אֲשֶׁר אֵין טוֹב לְאָדָם** בהיותו **תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, כִּי אִם לְאָכַל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ** במה שמוכן לפניו, והאכילה והשתיה הם גם משל לעסק התורה, שיעסוק בדברים המושגים לו ומקובלים בידו, ובקיום המצוות המעשיות, ולא יטריד את שכלו בדברים שלמעלה מהשגותיו, **וְהוּא יִלְוֶנוּ** - והתורה והמצוות המעשיות ילוו אותו **בְּעַמְלּוֹ** - בעבור זאת שעמל בהם כל יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. (טז) ומבאר מדוע משבח הוא את השמחה, ואת מי שאינו מתייגע להבין דברים עמוקים אלו, **כְּאֲשֶׁר ה' נָתַן לִי חֵכְמָה יוֹתֵר מִכָּל בְּנֵי הָאָדָם בְּעוֹלָם, וְלִכֵּן נָתַתִּי אֶת לִבִּי לְדַעַת חֵכְמָה, וְלִרְאוֹת אֶת הָעֵינָן אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה עַל הָאָרֶץ, וְרֵאִיתִי כִּי מִי שִׁמְתוּבֹנֵן בְּדַבְרִים אֵלּוּ, נִטְרַד בְּהֵם לִיבּוֹ תַּמִּיד, עַד כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שָׁנָה בְּעֵינָיו [הלב] אֵינְנוּ רֹאֶה. (יז) וְרֵאִיתִי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים בְּעוֹלָם הַגִּשְׁמִי, כִּי אֵף עַל פִּי שֵׁהם מוֹשְׁגִים עַל יְדֵי הַחוּשִׁים, לֹא יוֹכֵל הָאָדָם לְמַצוֹא וְלַהֲבִין אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, בְּשֵׁל אֲשֶׁר יַעֲמַל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ - אִפִּילוֹ כֹּאֲשֶׁר יַעֲמוֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ אֶת הַתְּשׁוּבוֹת לְדַבְרֵים הַטְּבַעִיִּים, וְלֹא יִמְצָא אֶת הַתְּשׁוּבוֹת לְכָל הַשְּׁאֵלוֹת שֵׁי שֵׁי לוֹ, קֵל וְחוֹמֵר לְעֵינָיִים הַרוּחָנִיִּים הַעֲמוּקִים, וְגַם אִם יֵאמֵר הַחֵכֵם לְדַעַת - גַּם אִם הָאוֹמֵר הוּא חֵכֵם גָּדוֹל שִׁרְצָה לְדַעַת, לֹא יוֹכֵל לְמַצָּא אֶת הַדָּבָר, כִּי מַחֲשָׁבוֹת ה' עֲמוּקוֹת מִהִשְׁגַּת שְׁכֵלֵם שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם.**

פֶּרֶק ט (א) עתה מבאר את התשובה שהשיג לשאלה שהובאה לעיל (פרק ח' פסוק י"ד), מדוע מזדמן לצדיק לעשות מעשה שנראה כעבירה, ומזדמנת לרשע עשיית מצוה, **כִּי אֶת כָּל זֶה נָתַתִּי אֵל לִבִּי, וְלָבוֹר [וְלַבְּרוּר] אֶת כָּל זֶה, וְהַתְּשׁוּבָה שֶׁהִשִּׁיג הִיא, אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וְעַבְדֵיהֶם - הִיצַר הָרַע שֶׁהוּא כַּעֲבַד לְצַדִּיק, בְּיַד הָאֱלֹהִים, וְהַמַּעֲשִׂים שֶׁעָשׂוּ וְנִרְאִים כַּעֲבִירוֹת, לֹא נַעֲשׂוּ בְּבַחֲרֵתָם, אֲלֵא מִיַּד ה' הִיתָה זֹאת לָהֶם, וְגַם אֶהְבֶּה, כְּגוֹן יְהוּדָה וְתַמָּר, וְדוֹד וּבֵת שֶׁבַע, גַּם שְׁנָאָה, כְּמוֹ שֵׁנֵאת הַשְּׁבִטִים לְיוֹסֵף, אֵין יוֹדַע הָאָדָם - לֹא הִיא הַדָּבָר בִּידְעֵתָם וּבְרַצוֹנָם, אֲלֵא הַכֹּל הוֹכֵן וְנִגְזָר לְפָנֵיהֶם. (ב)** והטעם שיש רשעים המקיימים מצוות מסוימות, **כִּי הַכֹּל כְּאֲשֶׁר לְכָל - כֹּל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים שֶׁעוֹשֶׂה הָרַשָּׁע, אֵינֵם בְּבַחֲרֵתוֹ, אֲלֵא בְּגַלְל יְהַכְלִי, וְהוּא אָדָם הָרָאוּן, שְׁכָל הַנִּשְׁמוֹת הֵיוּ תְלוּיוֹת**

הַשְּׁמֵשׁ. (י) כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדָךְ לַעֲשׂוֹת בְּכַחֲךָ, בְּקִיּוֹם מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, עֲשֵׂה בְּעוֹדֶךָ חֵי, כִּי אֵין מַעֲשֵׂה - לֹא תוּכַל לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים, וְחֲשׁוֹן נַפְשְׁךָ, וְדַעַת וְחֻכְמָה לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁלֹּא לְמַדַּת בַּחֲיִיד, בְּשָׂאוֹל אֲשֶׁר אֲתָה הַלָּךְ שָׁמָּה, כִּי לְאַחַר הַמּוֹת לֹא יוּכַל הָאָדָם לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁלֹּא הַשְׁלִים בַּחֲיּוֹ, וְלִכֵּן עֲלֶיךָ לַעֲשׂוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה כָּל מֵה שֶׁבְּכוּחְךָ לַעֲשׂוֹת. (יֵא) מִזְהִיר עֵתָה אֵת הָאָדָם, שֶׁלֹּא יִסְמוֹךְ עַל כֶּךָ שִׁילְמַד תּוֹרָה וְיִקְיִים מִצְוֹת לְאַחַר זְמַן, אֲלֵא מִיד כִּשְׁהוּא יוּכַל יַעֲשֵׂה מֵה שֶׁבְּכוּחוֹ, כִּי שִׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשְּׁמֵשׁ, שֶׁאִף אוֹתָם שֶׁהִיתָה לְהֵם הַכְּנָה טוֹבָה לְתוֹרָה וּמִצְוֹת, לֹא תִמְיַד הַצְּלִיחוֹ לְהוֹצִיא אֵת הַדְּבָרִים מֵהַכַּח אֶל הַפּוֹעַל, כִּי לֹא לְקָלִים הַמְּרוֹץ - גַּם מִי שֶׁהִיָּה בְּטַבְּעוֹ קָל כִּנְשֵׁר לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן ה', לֹא תִמְיַד הַצְּלִיחַ בְּאַמַּת לְרוֹץ וְלִקְיִים אֵת הַמִּצְוֹת, וְלֹא לְגִבּוֹרִים הַמְּלַחֲמָה - וְגַם מִי שֶׁהִיָּה לִיבּוֹ גְבוּרָה כִּאֲרִיָּה לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן ה', לֹא תִמְיַד נִיֶּצַח בְּמַלְחַמַת הַיֶּצֶר וְחִילָיו, שֶׁלֹּא לְעִבּוֹר עֲבִירוֹת, וְגַם לֹא לְחֻכְמִים לְחָם - וְגַם הַמוֹכְנִים בְּטַבְּעָם אֶל הַחֻכְמָה, לֹא תִמְיַד הַשִּׁיגוֹ לְחַמָּה שֶׁל תּוֹרָה, וְגַם לֹא לְנִבְנִים, הַמוֹכְנִים לְהַבְנֵת דְּבָרִים עִמוּקִים, עֲשֵׂר שֶׁל תּוֹרָה, וְגַם לֹא לְיָדְעִים - אִף הַמוֹכְנִים לְהִיּוֹת מִיּוֹדְעֵי סוּדוֹת הַתּוֹרָה, לֹא תִמְיַד זָכוֹ לְחַן - שִׁיְהִיָּה עֲלֵיהֶם חֵן שֶׁל תּוֹרָה, וְהַטַּעַם לְכָל אֵלוֹ, כִּי עֵת וּפְנֵעַ יִקְרָה אֵת כָּלָם, וּלְפַעֲמִים קוֹרָה לְהֵם פְּגַע הַמוֹנַע מֵהֵם מִלְּהַשִּׁיג אֵת כָּל מֵה שֶׁהִיּוֹ יוּכָלִים לְהַשִּׁיג עַל פִּי הַכְּנַתָּם, לִכֵּן אֶל תֵּאמַר לְכַשְׁאֲפָנָה אֲשֶׁנָּה, אֲלֵא כָּל מֵה שֶׁבְּכַחֲךָ לַעֲשׂוֹת, עֲשֵׂה מִיד. (יב) וּמִלְבַּד זֹאת שִׁיְכּוּלִים לְבוֹא עַל הָאָדָם פְּגַעֵי הַזְּמַן הַמְּפָרִיעִים אוֹתוֹ מֵהַשְּׁגַת הַשְּׁלֵמוֹת, וְלִכֵּן אֵין לוֹ לְדַחוֹת אֵת עֲבוֹדַת ה', הֵרִי יִתְכֵן שֶׁלֹּא יְהִיָּה לוֹ כָּלֵל זְמַן אַחַר כֶּךָ, כִּי גַם לֹא יִדַּע הָאָדָם אֵת עֵתוֹ, מֵתִי יִסְתַּלַּק מִן הָעוֹלָם, כִּי פְּדֻגִים שְׁנֵאֲחִזִּים בְּמִצְוֹתָה רְעָה, וְכַצְּפָרִים הָאֲחִזוֹת בְּפָח, כִּהֵם יוֹקְשִׁים [-כְּמוֹתָם נִתְפַּסִּים] בְּנֵי הָאָדָם לַעֲת רְעָה, כִּשְׁתַּפּוֹל עֲלֵיהֶם פְּתָאָם, וְלִכֵּן אֵין לָךְ לְדַחוֹת אֵת קִנְיִית שְׁלִימוֹת הַנַּפֶּשׁ לְזַמְנִים אַחֲרִים, אֲלֵא הַקֶּדֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּעוֹדֶךָ יוּכַל. (יג) עֵתָה מְלַמֵּד אֵת הָאָדָם דַּעַת, כִּי גַם מִי שֶׁהִזְקִין, וְחֻטָּא כָּל יַמְיוֹ, לֹא יִתְיַאֵשׁ לּוֹמַר שֶׁשׁוּב אֵין לוֹ תְּקוּהָ, וְלֹא יִטַּעָה לּוֹמַר שֶׁלְכָל הַפְּחוֹת יִהְנָה מֵהָעוֹלָם הַזֶּה [כְּפִי שֶׁאִמַר אֲלִישַׁע בֶּן אֲבוּיָה], וְעַל כֶּךָ אוֹמַר, גַּם זֶה רְאִיתִי חֻכְמָה תַּחַת הַשְּׁמֵשׁ, וְגִדּוּלָה [-חֲשׁוּבָה] הִיא אֲלֵי, כִּי רָאָה מַעֲשֵׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהִיָּה רַשַׁע גְּדוֹל וּבִסּוּף

לְמַלְאכִים, וְזֶהוּ דְבַר שֶׁלֹּא יִתְכֵן בְּעִינֵיהֶם, וְלִכֵּן הֵם אוֹמְרִים, כִּי לְקָלֵב חֵי, הוּא טוֹב מִן הָאֲרִיָּה הַמֵּת. (ה) כִּי חֲחִיִּים - הַצְּדִיקִים הַנִּקְרָאִים חֲחִיִּים, יוֹדְעִים וְזוֹכְרִים כָּל יְמֵיהֶם שְׁיִמְתּוּ, וְכִיוֹן שֶׁהֵם זוֹכְרִים תְּמִיד אֵת יוֹם הַמִּיתָה, אֵינֵם חוֹטָאִים, וְהַמֵּתִים - וְאֵילוֹ הַרְשָׁעִים הַנִּקְרָאִים בַּחֲחִיָּה מֵתִים, אֵינֵם יוֹדְעִים מְאוּמָה, כִּי אֵינֵם מַעֲלִים אֵת זְכוּרוֹן יוֹם הַמּוֹת עַל דַּעַתָּם כָּלֵל, וְאֵין עוֹד לָהֶם שְׂכָר - הֵם חוֹשְׁבִים שֶׁמִּלְבַּד הַשְּׂכָר שִׁישׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה אֵין לְהֵם עוֹד שְׂכָר לְאַחַר הַמִּיתָה, כִּי בְּמַחְשַׁבְתָּם כָּבֵר נְשָׁפַח זְכָרָם, וְלִכֵּן רוֹצִים הֵם לְכָל הַפְּחוֹת לִיהֲנוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה. (ו) וּלְפִי טַעוֹתָם שֶׁאֵין לְאַחַר הַמִּיתָה כָּלוֹם, גַּם אֶהְבֵּתָם גַּם שְׁנֵאֲתָם גַּם קִנְאָתָם, כִּכָּר אֲבָדָה [-תֵּאבֵד לְאַחַר הַמִּיתָה], וְחֻלְקָה אֵין לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכָל אֲשֶׁר יַעֲשֵׂה תַּחַת הַשְּׁמֵשׁ, וּמַחְשַׁבָה זֹאת גּוֹרֵמַת לְעַצְבוֹת גְּדוֹלָה לְאָדָם, כִּי לְפִי זֶה הוּא גְרוּעַ מְכַל בְּעִלֵי חֲחִיִּים, כִּי אֵין לוֹ שׁוֹם תּוֹעֵלַת בְּכָל מַעֲשֵׂיו בְּעוֹלָם הַזֶּה. (ז) וְאוֹמַר כִּנְגַד חוֹשְׁבֵי מַחְשַׁבוֹת אֵלוֹ, הַגּוֹרְמִים לְעַצְבוֹת, אֶל תַּחְשׁוּבָה כְּמַחְשַׁבוֹתֵיהֶם הַמוֹטַעוֹת, אֲלֵא לָךְ אֶכְלָל בְּשִׁמְחָה לְחֻמָּךְ, לְחַמָּה שֶׁל תּוֹרָה, וְשִׁתָּה בְּלֵב טוֹב יִינָךְ, אֵלוֹ סוּדוֹת הַתּוֹרָה וּפְלוּלִיָּה, כִּי כָּבֵר רְצָה הָאֱלֹהִים אֵת מַעֲשֵׂיֶךָ - כִּי כָּבֵר בְּתַחֲלִילַת הַבְּרִיאָה רְצָה ה' אֵת מַעֲשֵׂי בְּנֵי הָאָדָם, וְנַחַת רוּחַ לְפָנָיו שֶׁבְּנֵי הָאָדָם בּוֹחֲרִים בְּטוֹב וְעוֹשִׂים אֵת רִצּוֹנוֹ, וּבּוֹדָאֵי יְהִיָּה לָךְ שְׂכָר טוֹב לְעַתִּיד לְבוֹא, וְכָבֵר עַכְשָׁיו רָאוֹי לָךְ לְשִׁמוּחַ עַל כֶּךָ. (ח) בְּכָל עֵת יִהְיֶה בְּגִדֶיךָ לְבָנִים - הַגּוֹף, שֶׁהוּא כְּמוֹ הַבְּגָד שֶׁל הַנִּשְׁמָה, יְהִיָּה מְזוּכָךְ וּמְלוּבָן תְּמִיד עַל יַד מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְשִׁמּוֹן עַל רֵאשֶׁךְ אֶל יַחְסָר - אִם אִכָּן תַּעֲשֵׂה כֵּן, אִזִּי הַהִשְׁפָּעָה הַרוּחָנִית הַבְּאָה מֵה', הַמְּכוֹנָה 'שִׁמּוֹן', לֹא תַחְסֹר מִמֶּךָ לְעוֹלָם. (ט) רָאָה חֲחִיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אֶהְבֵּתָ - בְּעוֹדֶךָ בְּגוֹף הַחוּמְרִי [הַמְּשׁוּל לְאִשָּׁה] שֶׁאֶהְבַּת אוֹתוֹ וְהַתְּחַבְּרַת עִמוֹ, תִּבְחַר לְעַסּוֹק רַק בְּעִנְיַי חֲחִיִּים הַנִּצְחִיִּים, וְהֵינֵנוּ בְּעַסְק הַתּוֹרָה שֶׁהִיא נוֹתֵנַת חֲחִיִּים לְעוֹשִׂיָהּ, וְתַעֲשֵׂה כֵּן כָּל יְמֵי חַיֵּי הַבְּלָךְ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' תַּחַת הַשְּׁמֵשׁ, כָּל יְמֵי הַבְּלָךְ, כְּלוֹמַר, תַּעֲסוֹק בְּתוֹרָה בְּכָל הַיָּמִים שֶׁנָּתַן לָךְ לְחַיּוֹת, וּמִכְנָה אוֹתָם גַּם 'יְמֵי הַבְּלָךְ' וְגַם 'יְמֵי חַיֵּי הַבְּלָךְ', כִּי יָמִים אֵלוֹ לְפָנָי שֶׁמִּמְלֵאִים אוֹתָם בְּתוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים הֵם 'יְמֵי הַבְּלָךְ', וְעַל יַדִּי שֶׁתַּעֲסוֹק בְּהֵם בְּתוֹרָה יִשְׁתַּנוּ לְהִיּוֹת 'יְמֵי חַיֵּי הַבְּלָךְ', כְּלוֹמַר, שֶׁהַחֲחִיָּית אֵת יְמֵי הַבְּלָךְ, כִּי הוּא חֻלְקָךְ בְּחֲחִיִּים הַנִּצְחִיִּים, וּבְעִמְלֶךָ אֲשֶׁר אֲתָה עֹמֵל תַּחַת

יכול להבאיש ולקלקל אדם שהוא יקר מחכמה וכבוד, כי יש חטא אחד השקול כנגד כמה מצוות. **(ב) לֵב חָכָם לִימִינוּ** - החכם עושה את כל מעשיו לשם שמים, להשלים את נפשו, **וְלֵב כָּסִיל לְשִׁמְאֵלוֹ** - ואילו הכסיל עושה כל מעשיו רק כדי להשלים את גופו בעושר וכבוד. **(ג) וְגַם בְּדָרְךָ כִּשְׂסָכְל הַלֶּךְךָ** - גם בפעולות שהסכל עושה כדי להגיע לתכלית הדבר, ניכר לכל שלבו חסר, ושכוונתו להגיע לתכלית גשמית של הנאות העולם הזה, **וְאָמַר לֵכָל -** וכאילו על ידי מעשיו הוא מכריז ומודיע לכל שסָכְל הוּא. **(ד) אִם רוּחַ הַמוֹשֵׁל** - היצר הרע, שהוא מושל בכסילים, **תַּעֲלֶה עֲלֶיךָ לַחֲטִיאֵךְ, מְקוֹמָךְ אֶל תַּנּוּחַ** - אל תשכח את מקומך, מאין באת ולאן אתה הולך, **כִּי עַל יְדֵי זֶה יִהְיֶה לְךָ מִרְפָּא, אֲשֶׁר יִנִּיחַ אוֹתְךָ מִחֲטָאִים גְּדוֹלִים. (ה) יֵשׁ רָעָה רְאִיתִי תַחַת הַשָּׁמַשׁ,** שבני אדם טועים בהבנת דרכי ההנהגה, כי רואים שאין ה' משנה את דרכי הטבע והמזל עבור הצדיקים, **כִּשְׁגָּגָה שִׁיבֵא מִלְּפָנֵי הַשֵּׁלִיט** - כפי שהמלך הגוזר גזירה אינו חוזר בו מפני דבר פרטי שאירע ממנה, אלא משאירה על הדרך הכללית, אך יש שחושבים מחמת כן שאין השגחה כלל על בני האדם בעולם. **(ו) כִּיוֹן שֶׁהֵם רוֹאִים שֶׁנִּתְּן הַסָּכְל בְּמִרוֹמֵים רְבִים** - הכסילים הרשעים יושבים במקום גבוה וחשוב מאד, **וְעֹשִׂיֵם בְּדַעְתָּם, וְהֵם הַחֲכָמִים, בְּשִׁפְלֵ יִשְׁבוּ,** ומחמת כן יש בני אדם הכופרים בהשגחת ה'. **(ז) וּמִבְּאֵר שֶׁאֵין זֶה קוֹשִׁיָה, כִּי לְאַחַר זֶמַן, בְּשַׁעַת הַגְּאוּלָּה, יִתְהַפֵּךְ הַכֵּל, כִּי רְאִיתִי עֲבָדִים עַל סוּסִים,** והם הכשדים שבתחילתם לא היתה להם חשיבות כלל, והיו כמו עבדים, ולבסוף התעלו לרכב על סוסים כשבאו להחריב את בית המקדש ולהגלות את ישראל, **וְשָׂרִים** - ישראל החשובים שנשבו על ידם **הִלְכִים פְּעֻבָּדִים עַל הָאָרֶץ.** **(ח) אֲמַנֵם לְבַסּוֹף הַתְּהַפֵּךְ הַעֲנִיּוֹן, כִּי חִפְּרוּ גוֹמְצֵץ** [-בור ושוחה], **בּוֹ יִפֹּל,** וכפי שאירע לפרעה שהשליך את ילדי ישראל ליאור, ולבסוף הוא עצמו בא אל הים וטבע יחד עם כל עמו, מידה כנגד מידה, **וּפְרָץ גְּדֵר שְׂכָנָיו נָחַשׁ** - נבוכדנצר שפרץ את גדרו של בית המקדש, נענש על מעשיו הרעים. **(ט) מִסִּיעַ אֲבָנִים** - בכך שהסיע את אבני היסודות של ירושלים ממקומם [כמו שנאמר (תהלים קל"ז ז') "הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בְּהָ"'], **יַעֲצֵב בְּהֵם,** כי נענש על כך, **בּוֹקֵעַ עֲצִים** - וכל אותם שבקעו את עצי ה', שהם תלמידי חכמים המשולים לעצים, **יִסְכֵּן בָּם** - באו

ימיו נעשה צדיק, וכמו שמספר והולך בדרך משל. **(י) עֵיר קִטְנָה,** והוא משל לאדם, שיש בו כוחות רבים ושונים, ומכונה עיר קטנה, **וְאֲנָשִׁים בְּהָ מַעֲט,** כי לא היו לו זכויות שיגינו עליו, **וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גְּדוֹל,** הוא היצר הרע, **וְסָבַב אֶתָּה וּבָנָה עֲלֶיהָ מְצוּדִים גְּדוֹלִים,** כי החטיאו בחטאים רבים כל ימיו, עד שלא נתן כלל ליצר הטוב לעבור בגבולו ולהכנס אל היעיר, אל לב אותו אדם. **(טו) וּמִצָּא בְּהָ בִסּוֹף יָמָיו אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם,** הוא היצר הטוב שהיה עד עתה מסכן, **וּמִלֵּט הוּא אֶת הָעֵיר בְּחֻכְמָתוֹ,** וכפי שהיה עם מנשה מלך יהודה, יקום איש צרורות, ורבי אלעזר בן דורדיא, שחטאו חטאים גדולים זמן רב, ולבסוף עשו תשובה ונהפכו לצדיקים, ועם כל זה, הגם שהכל רואים את כוחו הגדול של היצר הטוב, שיכול להפוך את האדם ברגע אחד לצדיק גמור, **וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת הָאִישׁ הַמְּסִכֵּן הוּא** - יש רשעים רבים בעולם הזה שאינם זוכרים את כוחו של היצר הטוב, ומתייאשים מעצמם ואינם חוזרים בתשובה. **(טז) וְאֲמַרְתִּי אֲנִי,** הרי רואים מכאן שטובה חכמה של היצר הטוב **מִגְּבוּרָה** של היצר הרע, **וְחֻכְמַת הַמְּסִכֵּן בְּזוּיָה** - אלא שחכמתו של היצר הטוב בזויה בעיני הרשעים, כיון שאין לו עוזר ותומך, **וְדַבְּרִיו אֵינָם נִשְׁמָעִים** להם. **(יז) לִכֵּן** אמרתי כי ראוי לאדם לדבר בנחת עם נפשו, **כִּי דַבְּרֵי חֲכָמִים,** כשמדברים אותם בנחת, אזי הם **נִשְׁמָעִים** יותר **מִזְעָקַת** היצר הרע שהוא **מוֹשֵׁל בְּכִסְיָלִים** - ברשעים, הנשמעים לו כפי שבני אדם נשמעים למושל עליהם. **(יח) וְכֹאשֶׁר יִשְׁמְעוּ דַבְּרֵי הַיֵּצֵר הַטוֹב,** אזי בודאי תהיה טובה החכמה של היצר הטוב יותר **מִכֹּל קִרְבֵי** של היצר הרע. ומבאר מה יאמר האדם לנפשו בנחת, הזהר מלחטוא אפילו חטא אחד, **וְחוֹטָא אֶחָד יֵאָבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה,** כי יש לאדם לראות כאילו חציו חייב וחציו זכאי, וכן העולם כולו חציו זכאי וחציו חייב, ואם יעשה עתה חטא אחד, יכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה, ואם יעשה אפילו מצוה אחת, יכריע את עצמו ואת העולם לזכות. **פֶּרֶק י (א)** ומביא משל על האמור בפסוק הקודם, שאפילו חטא אחד יכול להכריע אותו ואת העולם לחובה, כי הנה **זְבוּבֵי מוֹת,** אף שהם קטנים, **יִבְאִישׁ וּיְבִיעַ** [-יעלה בועות של קלקול] **שְׁמֵן רוֹקְחָ,** שהוא משובח ביותר, וכמו כן יקר מִחֻכְמָה **מִפְּבוֹד סִכְלוֹת מַעֲט** - אפילו סכלות מועטה, והיינו חטא אחד,

הוא שיאמרו לו, ואם כן גם לא ידע מה שיהיה בעתיד, שזהו דבר שאינו יכול לראות בעיניו הגשמיות, ולכן לא האמינו לנבואות הפורענות שהתנבא עליהם ירמיהו, ולא חזרו בתשובה. (טו) **עַמַל הַכְּסִילִים תִּיגָעוּנוּ** - הרשעים, שאין להם את דרך התורה, מתייגעים למצוא את הדרך הנכונה, כיון שיש לפניהם כמה דרכים, **אֲשֶׁר לֹא יָדַע** מה היא הדרך הנכונה **לְלַכֵּת אֶל עִיר**. (טז) חוזר לבאר עוד את הטעם לאמור לעיל (פסוק ז') שבזמן החורבן והגלות הלכו ישראל כעבדים לפני הכשדים, **אִי לָךְ אֶרֶץ שְׂמִלְכָךְ נָעַר** - ראוי היה הדבר לארץ ישראל באותו הזמן, כיון שמלכה התנהג כמו נער, המשועבד לחומר ולהנאות הגוף, ו**שָׂרִיף בְּבֶקֶר יֹאכְלוּ**, כי עסקו רק בתאוות האכילה והשתיה, ולא הדריכו את העם ללכת במצוות ה', ומחמת כן נחרב בית המקדש וגלו ישראל. (יז) **אֲשֶׁרִיף אֶרֶץ** בזמן **שְׂמִלְכָךְ בְּן חוּרִים**, והיינו בזמן חזקיהו מלך יהודה, שהיה מסתפק למאכלו באגודה של ירק, ו**שָׂרִיף בְּעֵת יֹאכְלוּ**, ולא הלכו אחרי תאוותיהם, והיה חזקיהו עוסק **בְּגִבְרָה** של תורה, **וְלֹא בְּשֵׂתִי** - לא בשתיה והוללות, ובזכותו נפל שנחריב מלך אשור עם כל צבאו סביבות ירושלים, ולא היה שום מלך יכול להלחם בהם. (יח) **בְּעֲצַלְתֵּיכֶם** - בגלל שהתעצלו ישראל בלימוד התורה, **יִמְדָה הַמִּקְרָה** - נהג עמהם ה' [שנאמר בו (תהלים ק"ד ג')] "הַמִּקְרָה בְּפִימֵי עֲלִיּוֹתַי" כאלו הוא מדך ועני, שאינו יכול להושיע אותם, אך עדיין השפיע עליהם שפע מועט, ו**בְּשִׁפְלוֹת נְדִים** - כאשר רפו ידיהם לגמרי מלעסוק בתורה, **יִדְלָף הַבַּיִת** - נחרב בית המקדש בעוונם. (יט) ובאותו זמן, **לְשִׁחּוֹק עֲשִׂים לָחֶם** - היו עושים לעג ושחוק מלחמה של תורה, ו**יִזִּין יִשְׁמַח חַיִּים** - וכל שמחתם היתה בשתיית יין והליכה אחרי תענוגות העולם, ו**הַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּהֵן** - כל מגמתם ותכלית מעשיהם היתה רק כדי להשיג את הכסף. (כ) **גַּם בְּמִדְעָךְ** - גם אם בשכלך אינך מבין דברים מסוימים בהנהגת ה', את **מִלְכָּה הָעוֹלָם אֶל תִּקְלַל**, לייחס לו איזה עוול, או חוסר ידיעה או השגחה, ו**בְּחִדְרֵי מִשְׁכַּבְּךָ אֶל תִּקְלַל עֲשִׂיר** - תשמע בקול חכמי התורה העשירים בדעת, ואל תטיל בהם חסרונות אפילו בסתר, כי עיקר שמירת התורה והמצוות תלויה בשמיעה לחכמי הדור, וחייב אתה לשמוע בקול החכמים אפילו בדבר שאינך מבין, **כִּי אִם תַּעֲבוֹר עַל**

מחמת כן לידי סכנה. וכיון שרואים אנו את השגחת ה' בעולמו, אם כן אותם המכחישים את ההשגחה זהו מחמת שיש להם איזו קושיה בתחילת דרכם, ואינם רוצים ללמוד ולקבל מאחרים את התשובה האמיתית, אלא הולכים בדרך הרעה, לכפור בהשגחת ה'. (י) ומביא על כך משל, **אִם קָהָה הַבְּרִזָּל בַּחֲרָבִים שֶׁל הַיּוֹצֵאִים לַמַּלְחָמָה, וְהוּא לֹא פָּנִים קַלְקַל** - ואינה לטושה וחדה, כי לא השחִיזו את פניה של החרב [לשון 'פנים' היינו המקום החד שבחרב, ולשון 'קלקל' היא כמו 'נחשת קלל', כלומר ממורטת ומבריקה], ו**חִזְלִים יִגְבֹּר** - וכי יתכן שיתגברו חיילים אלו במלחמתם, כאשר לא הכינו את חרבותיהם כראוי לחדדם וללטשם, ו**יִתְרוֹן הַכְּשִׁיר חֲקָמָה** - ואם כן כל שכן שכדי להבין את דרכי החכמה יש צורך בהכנות ראויות והקדמות מוכרחות, ואילו אותם בני אדם רוצים להשליך מעליהם את כל חוקי התורה, מחמת חסרון הכנתם לחכמה. (יא) ומבאר עתה את האמור לעיל (פסוק ז'), מדוע באמת הלכו ישראל כעבדים על הארץ לפני הכשדים, **אִם יִשְׂדָּה הַנְּחָשׁ** - אם נענשו הצדיקים שבאותו הדור, וכאילו נשכם הנחש, הרי היה זה **בְּלֹא לְחֵשׁ** - כיון שלא לחשו ולא הוכיחו את החוטאים שבאותו דור, ומחמת כן נתפסו על עוונם להעניש עמהם, ו**אִין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן** - מי שהיה יכול להוכיח את הרשעים בלשונו, ולכן הוא מכונה 'בעל הלשון', לא היה לו יתרון ומעלה על החוטאים עצמם, כי כולם נענשו בשוה, כיון שבכך שלא הוכיחם נחשב כאילו גרם להם להמשיך ולחטוא. (יב) ואף שבאותו דור של החורבן היו **דְּבָרֵי פִי חֶכֶם חַן**, והוא ירמיהו הנביא שהוכיח את ישראל בדברי חכמה וחוץ, מכל מקום **וּשְׁפָתוֹת כְּסִיל תִּבְלַעְנוּ** - דברי נביאי השקר, הכסילים והרשעים, בלעו והשחיתו את דברי נביא האמת. (יג) ונביא השקר הזה, **תַּחֲלַת דְּבָרֵי פִיהוּ סִכְלוֹת** - יודע הוא שדבריו דברי סכלות ואינם אמת, אלא שרצונו לקנטר, ו**אֲחֵרִית פִּיהוּ הוֹלְלוֹת רָעָה**, כי בא לכפור בעיקר, וכך היא דרכו של היצר הרע, שבתחילה אומר לאדם לעבור על דברים קלים, עד שאומר לו לך ועבוד עבודה זרה. (יד) ו**הַסֶּכֶל שֶׁהִיא בְּאוֹתוֹ דוֹר, יִרְבֶּה דְּבָרִים לַהֲכַחֵשׁ אֶת נְבוֹאֵת הָאֱמֶת**, כי טענו ואמרו, הרי לא ידע האדם מה שִׁיְהִיָּה בעתיד, ו**אֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יִגִּיד לוֹ**, והרי אין האדם יכול לראות מה שיש מאחוריו אלא צריך

דבריהם בסתר, **עוץ השמים יוליך את הקול, ובעל כנפים יגיד דבר, ויתפרסם הדבר ותתבזה ברבים.**

פרק יא (א) מזהיר כעת את החכם שבדור, הרואה שאין תוכחתו מועילה, שֶׁלַח לַחֲמֵךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם - המשך להוכיח ולהורות את העם את הדרך הטובה [וה'לחם' הוא משל ללחמה של תורה], הגם שנדמה לך שאין דבריך מועילים כלל, וכאלו שולח אתה לחמים על פני המים לחינם, **כִּי בָרֵב הַיַּמִּים תִּמְצְאוּנִי**, כי לא יתכן שלא יועיל הדבר לאחד מהשומעים, ביום מן הימים. **(ב) תֵּן חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לְשִׁמוּנָה**, כלומר, הנהג עצמך בתורה עם דרך ארץ, ודרך ארץ רמוזה בשבעת ימי בראשית, והתורה רמוזה בשמונת ימי המילה, שהמילה מזכירה לאדם שהוא חתום באות ברית קודש, ונקשר להיות מעובדי ה', **כִּי עַל יְדֵי שֶׁתִּנְהַג כֵּן לֹא תִדַּע מַה יִּהְיֶה רָעָה עַל הָאָרֶץ**, כי הרעה שתבוא לא תפגע בך. **(ג) אִם יִמְלְאוּ הָעַבִּיִּים גֶּשֶׁם**, וזהו משל לזמן שמתמלאת סאתם של החוטאים [כי החטאים משולים לעננים, המסתירים את השמש, כך החטאים חוצצים בין בני האדם לה', והגשם הוא משל לעונש הבא מהשמים על בני האדם], **עַל הָאָרֶץ יִרְקוּ** - יבוא העונש על בני האדם שבארץ, וכיון שכל פורענות שבאה לעולם מתחילה בצדיקים, המשולים לעצים, **וְאִם יִפּוֹל עֵץ בְּדָרוֹם, וְאִם בְּצִפּוֹן, מְקוֹם שִׁיפּוֹל הָעֵץ שֵׁם יְהוּא, כְּלוּמָר, אִפִּילוּ אִם יְהִיָּה הַצַּדִּיק רַחוּק מִמְּקוֹם הַחֲטָאִים, תִּתְחַל הַפּוֹרְעֵנוֹת בְּמִקוּמוֹ, וְזֶהוּ כִּיּוֹן שֶׁהִיָּה לוֹ לְהוֹכִיחַ אֶת בְּנֵי דוֹרוֹ וְלְהַחְזִירָם לְמוֹטֵב, וְלֹא עָשָׂה כֵן, וְכִפִּי שֶׁאִמַּר לְעִיל. (ד) עֵתָה מִזְהִיר אֶת הָאָדָם הַרְוֹאֵה דְבָרִים בְּרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ וְנוֹהֵג עַל פִּיהֶם, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן בְּדְבָרִים שֶׁהֵם נֹגֵד דְּבָרֵי הַתּוֹרָה, וּמִבִּיא עַל כֵּךְ מִשֶּׁל, כִּי שֶׁמֶר רִוּחַ לֹא יִזְרַע** - המתעצל לזרוע, אומר שהוא מכיר לפי הרוח הנושבת שלא ירדו גשמים בשנה זו, ולכן אינו זורע, **וְרָאָה בְּעֵבִים לֹא יִקְצוּר** - וכן כשרוצה להתעצל מלקצור אומר שרואה הוא לפי העננים שעתידיים לרדת גשמים באמצע הקצירה, ויפריעו לו ממלאכתו, וכך היה עם קרח, שראה ברוח הקודש שלשלת גדולה של צדיקים יוצאת ממנו, ומחמת כן חלק על משה ואהרון, וכן חזקיהו מלך יהודה שבתחילה לא נשא אשה כיון שראה שיצאו ממנו בנים שאינם הגונים, וכן רבים. **(ה) וּמִבְּאֵר אֶת הַטְּעוֹת שֶׁבִּהְנַהֲגָה זֶה, וְתִחִלָּה מִבְּאֵר**

זאת בדרך המשל שהביא בפסוק הקודם, **כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה דָּרְךָ הָרוּחַ**, ובדרך כלל טועים האנשים במחשבותיהם על הרוח והגשם העתידיים לבוא, ולכן צריך האדם לזרוע ולקצור תמיד, ולא להמנע מכך מחמת חששות אלו שאינם ידועים לו בבירור, **כִּפְעֻמִּים בְּבִטּוֹן הַמְּלָאָה** של האשה, שלא ניכר עדיין מי הוא הולד, **כִּכָּה לֹא תִדַּע אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הַכֵּל**, ואף שנדמה לך על פי רוח הקודש שראוי בעיניו זה לעבור על דברי התורה, אינך יכול לסמוך על כך, וכפי שטעה קרח במה שראה, כי אותה שלשלת גדולה יצאה מבניו שחזרו בתשובה, וכן חזקיהו מלך יהודה טעה בכך שלא ראה שלבסוף יחזור מנשה בתשובה, ולכן אין לאדם לסמוך על מה שהוא רואה כדי לעבור על דברי התורה, אלא יש לו לקיים את רצון ה' כפשוטו. וכן החוטא חטאים רבים, וסבור שלא יקבלוהו שוב בתשובה, וכמו אלישע בן אבויה ששמע בת קול שאומרת שלא יקבלוהו בתשובה, ומחמת כן לא שב בתשובה והוסיף להרשיע, אין לעשות כן, אלא יחזור בתשובה כפי שצויתה התורה. **(ו) בְּבִקְרָה** - בעודך בימי בחרותך, **זָרַע אֶת זְרַעֲךָ לְעֶסֶק בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת, וְלַעֲרֹב, בִּימֵי זְקֻנוֹתְךָ, אֵל תִּנַּח יָדְךָ מִלְּעֶסֶק בָּהֶם, כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשָׁר, הִזָּה אוֹ זֶה, וְאִם שְׁנֵינִיָּהֶם כַּאֲחֵד טוֹבִים. (ז) וְעַל יְדֵי שֶׁתִּרְגִּיל עֲצֻמְךָ לְעֶסֶק בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת בְּצַעֲרֹתְךָ יִהְיֶה קֶל לְךָ לַעֲשׂוֹת כֵּן גַּם בִּימֵי זְקֻנוֹתְךָ, וּמִבִּיא לְכֵךְ מִשֶּׁל מִדֶּרֶךְ זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁאִם הִיתָה זֹרַחַת בְּבֵית אַחַת אַחֲרֵי חוֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה הִיתָה מְזִיקָה לְעֵינַיִם, וּמִתּוֹק הָאוֹר וְטוֹב לְעֵינַיִם כִּיּוֹן שֶׁה' הַקָּדִים אֶת אֹר הַשַּׁחַר לִפְנֵי זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ, וְעַל יְדֵי זֶה אֲפֶשֶׁר לְרָאוֹת אֶת אֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְכֵךְ הַהֲרַגְל בְּמַעֲשֵׂים הַטּוֹבִים בִּימֵי הַבְּחָרוֹת מִכֵּן וּמִמֵּתִיק אֶת הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים שִׁיעֲשֶׂה הָאָדָם בְּזְקֻנוֹתוֹ. **(ח) כִּי אִם שְׁנֵינִים הִרְבָּה יִחְיֶה הָאָדָם, בְּכֹלֶם יִשְׁמַח** על ידי עשיית מעשים טובים ולימוד תורה, ולא יהיה כאותם שעסקו בתורה רק בצעירותם או רק בזקנותם, שלא היו כל ימיהם בשמחה, אלא ישמח כל ימיו, וְיִזְכֹּר הָאָדָם תְּמִיד אֶת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ שִׁיבֹאוּ לְאַחַר מוֹתוֹ, כִּי הִרְבָּה יִהְיֶה, כֹּל שֶׁבָּא הַכֵּל - כִּי כָל הַיָּמִים שָׁחִי וּבֹא עִמָּהֶם, הֵם הַבֵּל וּמַעֲט כְּלָפִי הַיָּמִים שֶׁלֹּאֲחֵר מוֹתוֹ, שֶׁהֵם רַבִּים יוֹתֵר מִכֹּל יְמֵי חַיָּיו, וְלִכֵּן בְּעוֹדוֹ חַי יִכֵּן אֶת עֲצֻמוֹ בְּתוֹרָה וּמַעֲשֵׂים טוֹבִים. **(ט) שְׁמַח בְּחַיִּי בְּיַלְדוּתְךָ** - בהיותך בחור, תשמח על ידי**

ומחמת כן אין האדם יכול עוד להתקיים, ומתחילה הגסיסה, **וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוּר** - ואמנם מתחזק הוא מעט סמוך למיתתו, כאילו רוצה לקום, לקול הצפור המכריזה על יציאת הנשמה, **וַיִּשְׁחוּ כָּל בְּנוֹת הַשָּׁיִר** - מתבטלים כל חמשת מוצאי הפה, ושוב אינו יכול להתוודות. (ה) **גַּם מִגְבֵּה יָרְאוּ** - אז הוא מתיירא מאימת הדין הגבוה, **וְחִתְּחִתִּים בְּדָרְךָ** - ורואה את המשחיתים שברא בעוונותיו עומדים נגדו בדרכו, **וַיִּנְאַץ הַשֶּׁקֶד** - מתחילה לנוץ הפורענות המשולה לשקד [כמו שנאמר (ירמיהו א' י"א) "מִקֵּל שֶׁקֶד אָנִי רֹאֶה"], **וַיִּסְתַּבֵּל הַחֲגַב** - ומשא כח הטומאה [המכונה 'חגב'] יהיה כסבל ומשא כבד על הנפש, **וְתִפְּרֹ הָאֲבִיוֹנָה** - ומשא זה מונע ומפר את תאוותה ורצונה של הנפש לעלות למעלה. ומחמת כל זה היה ראוי, **כִּי כֹאשֶׁר הִלְךְ הָאָדָם אֶל בַּיִת עוֹלָמוֹ, וְסָבְבוּ בַּשּׁוּק הַסּוֹפְדִים** אצל האנשים החיים, לעוררם מתרדמתם לשוב אל ה' בחוזקה, ולומר להם שיתבוננו באדם זה שמת עתה, וישיבו אל ליבם שגם הם עתידים למות, ולכן ימהרו לשוב בתשובה. (ו) ועליהם לעזוב את שלשת התאוות העיקריות שיש לאדם בעולם הזה, חמדת ממון, חמדת אכילה ושתיה, וחמדת נשים, ועל כך צריכים הסופדים להזהיר את החיים, שיחזרו בתשובה **עַד אֲשֶׁר לֹא יִרְתֹּק חֶבֶל הַכֶּסֶף** - לפני שהחבל הזה של הכספה והרצון לחמדות העולם הזה, לא יתחזק להיות עשוי משלשת החמדות הללו, כחבל השזור משלשה חוטים שהוא חזק מאד [ו'ירתק' הוא מלשון "וַיִּרְתְּקוּת כֶּסֶף" (ישעיהו מ' י"ט), והיינו שלשלאות כסף], אלא תזכרו את יום המיתה, ועל ידי זה יתבטלו שלשת החמדות הללו, **וְתִרְוֹץ גִּלְתֵּי הַזָּהָב** - יתרוצץ וישבר הרצון לרדוף אחרי הזהב ותאוות הממון, כי יראו ויבינו שאין זה דבר המתקיים לעולם. **וְתִשְׁבֶּר כַּד עַל הַמְּבוּעַ** - כי לאחר המיתה מתבקעת הכרס ונשפך פרושו על פיו [שהוא כ'מבוע', הבולע את הכל], הרי שאין תועלת בהליכה אחר תאוות המאכל. **וַיִּנְרָץ הַגִּלְגָּל אֶל הַבּוֹר** - תאוות הנשים היא המחלישה את האדם וממהרת את מותו, וכאילו מריצה ומגלגלת אותו אל בור המוות, והחיים יתנו אל ליבם להתרחק מתאוות אלו, וישוּבו בתשובה בעודם חיים. (ז) ואם אכן ישמעו החיים לכל הסופדים ויחזרו בתשובה, **וַיֵּשֶׁב אִמְנֵם הָעֶפְרָיִם עַל הָאָרֶץ פְּשָׁהִיָּה**, כי הגוף ימות, **וְהָרוּחַ** - אך הרוח לא

שתעשה תשובה על מה שחטאת בילדותך, ואל תמתין לימי הזקנה לחזור בהם בתשובה, **וַיִּטְיַבְךָ לְבָבְךָ בַּיָּמִים בְּחִוְרוֹתֶיךָ** - ראה שתלך בדרך טובה בימי בחרותך, **וְהִלַּךְ בְּדַרְכֵי כִי לְבָבְךָ** - ועל ידי זה תתרגל תמיד ללכת בדרכי לבך הטובים, גם בימי זקנותך, **וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ** - וכן תהיה כבר רגיל מימי בחרותך שלא לראות דברים רעים בעיניך, והרגל זה ישאר גם לימי זקנותך, **וְדַע, כִּי עַל כָּל הַזְּמַנִּים הָאֵלֶּה**, ימי הילדות, הבחרות והזקנה, **יִבְיָאֲךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט**, ועל כן הזהר בהם, שיהיו כולם שוים לטובה. (י) **וְהִסֵּר כַּעַס מִלְּבָבְךָ** - הסר מליבך את הדברים המכעיסים את ה', **וְהִעֲבֵר** על ידי זה את הרָעָה מִבְּשָׂרְךָ, ואל תצטער על כך שאם תלך בדרך התורה תפסיד את תענוגות הילדות והבחרות, **כִּי הֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁעֲנִינִי הַיְלָדוֹת וְהַשְּׁחָרוֹת הֵם הַבֵּל**.

פֶּרֶק יב (א) אמנם גם אם לא עשית כן, וחטאת בילדותך, **וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֶיךָ בַּיָּמִים בְּחִוְרוֹתֶיךָ**, לחזור בתשובה על מעשיך, **עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֵי הָרָעָה** של היסורים, **וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵינִי לִי בָהֶם חֶפְץ**, והם ימי הזקנה. (ב) אך גם אם לא עשית כן, אלא כשלת בעוונך עד אותם ימים, שוב בתשובה בימי זקנותך, ואל תטעה לומר שאין תועלת בתשובה זו, כאשר כבר אין לגוף כח ורצון לחטוא, כי אף בזמן הזקנה מועילה התשובה, ומזהיר את האדם שיחזור בתשובה קודם שיבוא יום המיתה, **עַד אֲשֶׁר לֹא תַחַשֵּׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר**, שזהו משל להסתלקות הנשמה, שאורה גדול וחזק, והיא נפרדת מהגוף מעט מעט בימים שלפני המיתה, **וְהִיָּרַח**, שהוא משל לנפש, העוזבת את הגוף, **וְהַכּוֹכָבִים**, שזהו משל לאברי האדם, **וְשָׁבוּ הָעַיִנים אַחַר הַגֶּשֶׁם**, כלומר, כמו שהעננים נשארים ריקנים לאחר ירידת הגשם, כך אברי האדם במחלתו מתחילים להתרוקן מכוחם, עד יום מותו. (ג) **בַּיּוֹם שֶׁיִּזְעוּ שְׁמַרְי הַבַּיִת** - ירתחו האברים השומרים על הגוף, והם הצלעות והמותניים, **וְהַתְּעוֹנוֹתוֹ** אחר כך **אֲנָשֵׁי הַחֵיל**, והם השוקיים המחזיקים את הגוף, **וּבִטְלוּ הַטְּחָנוֹת כִּי מַעֲטוּ**, שאינו יכול לאכול בשיניו לאחר שהתמעטו, **וְחָשְׁכוּ הָעֵינַיִם הָרְאוֹת בְּאֲרָבוֹת**, כי כבר אינו רואה בהם. (ד) **וְסִגְרוּ דְלֵתֵים בַּשּׁוּק** - יסגרו השפתיים, שלא יוכל לדבר, **בְּשֶׁפֶל קוֹל הַטְּחָנָה** - אין האברים הפנימיים יכולים לטחון את המאכלים,

תמות עמו אלא **תשוב אל האלהים אשר נתנה**. (ח) מסיים שלמה המלך את ספרו ואומר, **הכל הכלים** - די בדברים אלו כדי לההביל את כל הבלי העולם הזה, **אמר הקהלת**, ותוספת האות ה"א מלמדת שהסכימה עמו השכינה, שדברי שלמה אמת במה שההביל את כל הבלי העולם, כי **אכן הכל הכל**. (ט) ומכאן והלאה הם דברי השכינה הקדושה, המעידה על שלמה המלך ואומרת, **ויתר שיהיה קהלת חכם, עוד למד דעת את העם, ואזן** [-השמיע לאחרים מה שקיבל באזניו], **וחקר** להבין דבר מתוך דבר, ועל ידי זה **תקן משלים הרבה**. (י) כיון שכל דברי הנביאים רמוזים בתורה עצמה, **בקש קהלת למצא דברי חפץ** - כל חפצו היה למצוא את הדברים הרמוזים בתורה, **וכתוב** - שהם דברים הכתובים **בישור** והם **דברי אמת**. (יא) כי אמנם כל **דברי חכמים** הם **פדרבנות** המכוונים את הפרה ללכת ביושר, וכך דברי החכמים מכוונים את האדם ללכת בדרך התורה, אך אפשר לזוז מהם מעט לכאן ולכאן, **וכמשמרות נטועים** - אך דברי שלמה המלך הם כמסמרים תקועים, שאי אפשר לזוז מהם כלל, **בעלי אספות נתנו מרעה אחד**, כיון שהם נאספו מתוך דברי התורה, שניתנו מרועה אחד, שהוא משה רבינו, ואי אפשר לזוז מדברי התורה כלל,

אפילו מעט. **(יב) ויתר מהמה** - יותר ממה שנזכר בספר זה, **בני, הזהר** בכל דבר שיש בו חשש עבירה, **כי עשות ספרים הרבה אין קץ** - אם נרצה לפרט את כל הדברים העשויים להטותך מדרך הטוב, הרי נצטרך לכתוב ספרים רבים עד אין קץ, כי אי אפשר לפרט הכל, **ולחג הרבה יגעת בישור** - וגם לדבר בעל פה את כל הדברים הללו זו יגיעה גדולה לגוף. (יג) לכן אקצר ואומר, **סוף דבר הכל נשמע** - אחרי שקראת את כל הכתוב בספר הזה, השורש הוא **את האלהים ירא** שלא לעבור על מצוות לא תעשה, **ואת מצותיו שמור**, לקיים מצוות עשה, **כי זה כל האדם**, שהרי בגוף האדם יש מאתים ארבעים ושמונה איברים כנגד מצוות עשה, ושלוש מאות ששים וחמשה גידים כנגד מצוות לא תעשה, וכפי שקלקול באחד האיברים או הגידים מקלקל את כל הגוף, כך כל עבירה וביטול מצוה מזיקים לכל הנפש, ולכן יש להזהר בכל דבר שהזהירה עליו התורה. (יד) **כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט**, ולא רק על מעשה, אלא גם **על כל נעלם** - על המחשבה, הנעלמת ונסתרת, **אם טוב ואם רע**, ולכן היה זהיר במעשה ובמחשבה, לייחדם לעבודת ה' בלבד.

